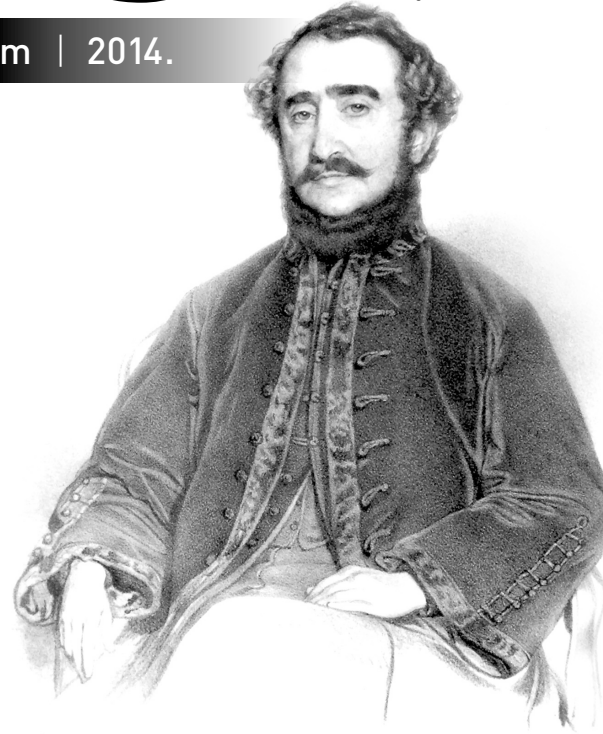

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap III. évf. 1. szám | 2014.

A TARTALOMBÓL

- Rózsa Endrére emlékezünk
- Különleges dokumentumok Utassy Józsefről
- Bordás Mária és Vasy Géza tanulmányai
- Márkus Béla kapta a Ratkó József-díjat
- Sarusi Mihály és Ballai László novellái
- Buda Ferenc, Rózsa Endre, Soós József és Suhai Pál versei
- Solymosi Gábor rajzai

Rózsa Endre
Bordal

Tölts, újra töltsél!
Mert itt még a tücsök is
bölcsebb a bölcsnél!

ÚT A KÁOSZBÓL GONDOLATTÁRSÍTÁSOK A SZÁRSZÓI EMLÉKKONFERENCIÁN

Fazekas István

A káosz fölött csak a nyelv képes uralkodni. A nyelv a benne megvalósuló becsülettel. Ha ez nem így lenne, az emberiség már Ádám korában kipusztult volna ebből a világból. Mert ha például ehetőnek mondjuk az ehetőtlent, járhatatlannak az igazság ösvényét, haladásnak az egy helyben toporgást, akkor beszélni inkább halál, mint élet. A gyakori félreértésekből pilanatok alatt kialakulhat egy-egy életbevágó tévedés vagy végzetes zúrvavar, a tisztázatlan félreértésekből pedig könnyen kinőhet a félrevezetés szándéka is. Legtöbbször a nyelv megbecsülésének a tragédiák igazi oka. A nyelvhasználat romlása mindig az emberek romlottsága is. Egymás megértése csak akkor lehetséges, ha szavaink pontosak, fegyelmezettek és megbízhatóak.

Az előítéletesség egyik legcsúnyább népbetegségünk. Évszázadok óta fertőzi a magyarság szellemi életét. Természetesen a tapasztalatok általánosítása nélkül lehetetlen a világot megismerni, ám aki csak az empirizmus tételei szerint összegez, könnyen zsákutcába futhat. Aki pedig a gondolatait tapasztalatok híján vagy csak rossz élményei nyomán szókratészi szárba, máris a csalók és szélhámosok sétálóutcájában ténfereg. A gondolkodás eltorzult és beteges formái leginkább azért veszélyesek, mert többnyire a gyűlöletből fakadnak. A negatív indulat hullámai mindig felborzolják az idegeket, s remegései teljesen elcsitulni csak a lét útszéli kudarcaiban tudnak.

Mi a magyarság legnagyobb sóvárgása? Az, hogy megbántott igazságérzete olyan szellemi összefogásban nyerjen kielégülést, mely által nemcsak követendő példája, hanem a legnagyobb erőfeszítésekre képes testvére is lehessen Európa, különösen pedig a Kárpát-medence horzsolásos feszültségekkel telített népeinek. Ezt az elfojtott közös lelki vágyakozást vizsgálta Németh László, amikor a *Tanú* hasábjain és az *Ember és szerepben* a *harmadik úttal* kapcsolatos felvetéseit megfogalmazta. A minőség forradalmát meghirdető, a minden kétségbeesést száműzni akaró Németh gazdasági elképzeléseinek kiindulópontja az, hogy nemcsak a magyar jobb- és baloldal, de valójában a kapitalizmus és a kommu-

nizmus között is létezik harmadik út. A harmincas évek második felében és a negyvenes évek elején ez a gondolat a népi írók mozgalmát különös módon felhevítette. A '43-as szárszói konferencia legégetőbb kérdései is ebből a gondolatkörből izzottak fel. Mi is a nemzet pontos helyzete? Mi a magyarság számára a leghelyesebb lelki és szellemi magatartás? Magunkra hagyatva és földrajzilag is megcsönkítva képesek lehetünk-e az önellátó gazdálkodásra?

A huszadik századi magyarság szellemi életének nagy alakjai között van két rendkívüli képességű szervező: az egyik a könyvkiadó *Püski Sándor*, aki a szárszói konferenciát megszervezte, a másik pedig egy költő, a lakiteleki sátrát felverő *Lezsák Sándor*. Cselekvéseikben fölismerhető valami történelmi is átívelő, a tiszta lelkiismeretet megszólító nagy folytonosság. Nyilván nem véletlen az, hogy ez a mostani emlékkonferencia a Püski Kiadó és Lezsák Sándor közös vállalkozása és közös számadása is volt egyben.

Ez a tanácskozás elsősorban a szellemi összefogás értelmét hirdette meg. Mit is jelent ez? Nem a különbözőségek felszámolását, hanem a kultúra közös életét. Annak a határozott tudatosítását, hogy kultúra nélkül nincs erkölcs, erkölcs nélkül nincs normálisan működő gazdaság. *Szabó István* püspök úr előadása részben ezt fogalmazta meg és *Bábel Balázs* kalocsai érsek ostromzó szavai is erre hívták fel a figyelmet leginkább.

Mi lehet a szellemi összefogás alapon-dolata? Elsőként is az, hogy minden ház elvész, amelyben széthúzás támad. Az, hogy fel kell számolni a székértáborokat, amelyeket valójában nem is a másság, hanem bizonyos konkokért való marakodásokban a „*sok lúd disznót*

győz”-féle felfogás közös tisztátalansága tákolt össze.

Igaza van Lezsák Sándornak: nincs szellemi élet, ha hiányzik a szellem belőle. Aki a dilettáns megnyilvánulásokat a tehetség értékeiként tárja elénk, képes lehet a bolondgombát is asztalunkra rakni. Aki pedig az értéktelent szándékosan értéknek állítja, az nem csupán az ingyen élésre áhítozik, de meglopja anyanyelvét is.

Az Alaptörvény elfogadásáig a rendszerváltozás évei a káoszban való elánok szálnalms tornamutatványai voltak. Az Antall-kormány működésének kezdetén *Lester Thurow*, Nobel-díjas amerikai közgazdász még azt állapította meg, hogy a volt szocialista országok között Magyarországnak van a legnagyobb esélye arra, hogy rövid idő alatt felzárkózzék Nyugat-Európához. Miért nem következett ez be? Az elsőből miért lettünk majdnem utolsók? Azért, mert az egymás szétharapásában, a hatalomért való marakodásban legjobb erőink felmorzsolódtak: a tudás, a tehetség, a kreativitás, a tudományosság sorra kihullott a politikából és a gazdaságból. Az értelmiség jelentős része gyávaságból vagy ösztönös önvédelemből elfordult a közélettől. Hatalmas teret nyertek a szemforgató ügyeskedők, az asztalt borogató lócsiszárok, a kupecskedő kocsmapolitikusok.

Hol keresendő a rendszerváltozás eredménytelen bűne? Az ellenzéki kerekasztal-tárgyalásokban. Abban a részleges megalkuvásban, amikor a demokratikus ellenzék a hatalom képviselőivel kiegyezett abban, hogy a *Pozsgay Imre* által javasolt alkotmányozó nemzetgyűlés helyett a régi nomenklatura képviselői

diktálhassák a „szocializmusból kapitalizmusba való átmenet” tempóját.

Az ott megkötött kiegyezés következményeit egyik legnevesebb közgazdászunk, *Csath Magdolna* 2006-ban így fogalmazta meg: „Magyarországnak ma nagyobb az adósságállománya, mint a rendszerváltáskor volt, gazdasága a nemzetközi cégek befolyása alá került, a gazdasági életben a magyar érdekek képviselője gyenge, nagy a munkanélküliség és a szegénység, és egyre látványosabban szélesedik a szakadék a kis számú nagyon gazdag és a növekvő számú nagyon szegény ember között, amely szakadékban szép lassan eltűnik a középosztály is. Csődben van az egészségügy, az oktatás és kutatás-fejlesztés: épp azon területek, amelyek hozzáértő fejlesztéséről – ahogy azt *Thurow* tanácsolta – az ország gyors előrehaladását lehetett volna várni. Mindezek együttes hatására ijesztően fogja a népesség: mintha a magyarság végleg lemondott volna a jövőjéről, mintha kollektív öngyilkosságot követne el.”

Mi a mai magyar haladás egyik legnagyobb akadálya? Az, hogy nem tudjuk pontosan felmérni és megfogalmazni azt, hogy valójában mire is vagyunk képesek. De miért is nem sikerül ez a felmérés és megfogalmazás? Azért, mert nincsenek az aktív politikától független, nagy erejű nemzetalkotó közösségeink. Miért nincsenek ilyen közösségek? Először is azért, mert elgyengült és elfáradt a társadalom, másodsorban pedig azért, mert az utóbbi hatvan évben sem nagyon voltak. Mire van tehát szükségünk? Békére, függetlenségre és olyan törvényekre, melyek által erősödhetünk és gyarapodhatunk. Ezzel kapcsolatosan hadd idézzem *Pozsgay Imre* szavait! „*Mit is kell megfogalmaznunk végre? A nemzeti függetlenség garanciáit! Ezzel együtt a nemzetgazdasági és a nemzeti tőke ural-*

mának társadalmi ellenőrzését és az ehhez kapcsolódó nemzetközi viszonyaink rendszerezését.”

Meggyőződésem, hogy Magyarországnak minden esélye megvan arra, hogy rövid időn belül talpra állhasson. Ennek előfeltétele azonban két veszélyes feladat, próbatétel rendezése. Az egyik: Európához való viszonyunk és Európában betöltendő szerepünk újrafelértelmezése. Ezzel kapcsolatosan érdemes a kontinensen föltáruló ellentétekből gyakorlati válaszokat kereső *Pozsgay Imre* szavait fontolóra venni! „*Mi a legfontosabb feladat Európában? A keresztény hagyományok helyreállítása és a keresztény hagyományokhoz kapcsolódó történelmi magatartás elősegítése! Ennek hiányában előbb-utóbb egy karavánszerenáj lesz belőle. Vagy jobb esetben egy kimustrált skanzen, ahová a szerencsésebb nemzetek tagjai majd bámszkozni jönnek. Ebből az Európából mi nem kérünk! Nekünk az az Európa kell, amelyik el tudja fogadni azt a megújulást, amit mi is szeretnénk: a keresztény és a nemzeti értékrend újjázületését.*” A másik nagy kihívás az értelmiség, az irodalom és a politika viszonyának korszerű megfogalmazása. Leginkább ez ma az írástudók konkrét felelőssége. Az emlékkonferencia parlamenti záróünnepségén elmondott beszédét Szentmártoni János költő, az Írószövetség elnöke így fejezte be: „*Ha télenek vagyunk, makogó hordákká züllünk vissza. S ugyan miként nézünk majd leendő böseink szemébe, ha mögöttünk csak egy elitékozott világ füstlőgő romjai sötétlenek?*”

Nagyon is megszívlelendő szavak! Hiszen még a csillagok állása is azt mutatja, itt az ideje annak, hogy újult erővel szembe forduljunk a pusztulással.

MAGYAR IGEN

A VAGABUNDKORZÓ VII. KÖNYVÉBŐL

Sarusi Mihály

Magyar Égen – tetszetek írni Urunk Jézus Krisztus 1778. évében.

Tatár, török, Hóra, majd a pontot az I-re Janku hada tevő. (Hogy ne is folytassuk.)

– 1848-ban 187 magyarigenit mészároltak le; 400-an maradtak életben. 1947-ben 70 református él Igenben, meg körülbelül ugyanennyi katolikus.

Zarándi, alsó-fejéri bányaságból az Ompollyal a mezőségnék sompolyogva.

Előbb úgy vettem: (Igenben) Igen helyett Nemet találok. Magyarigenben Magyar-nem.

– Magyar-Nem!

Magyar nye ma, nyics, no, nu egy sem.

Nuku; csak a nyustyu.

– Másfél.

... Valamennyi magyart csak lelek Igenben?!

Megszámolni térek be a faluba.

Mert valamiképpen a hazának ártani nem szabad, azonképpen annak nem használni, mikor lehetne, nagy vétek. (M. ATHENAS.) – olvasod az igeni sírkertből az erődtemplom kertjébe mentett *Felsőcsernátói Bod Péter (1712-1769)* kövén.

– Halálának 200. fordulóján emelte a magyarigeni egyházközség.

A Magyar Athenas volt az első magyar írói életrajzi lexikon.

– Hagyján, ha nem mondod, hogy m(agyar)!

Elvisel, ha nem nevezed néven a m.-t. Különben nem tudni, mire nem vetemedik nagy indulatában.

– Különben is, örülj, mert ez a templom legalább ma is a tiétek! Máshol, mint például Szentimrén, csak a kihalt istenháza maradt utána.

Mibe bé lehet költözni.

Az emlékmű előtt kopjafa, *kegyelettel szülőfaluja 1972.*

– 800 (magyar) lélek 1918-ban is – az akkor 3-4000 lelkes Magyar-Igenben.

A templom falában kő: *Ezen ISTENHÁZA Fundamentumból építetni kezdet 1781 Sz: György napján.*

– A parókia 1480-ból való, barokk átépítése 1753-as. A várfal és a várkapu 16. századi, az itteni felekezeti iskola helyén ma vendégszobák vannak.

Az emeleti lőrésék egyikén támadt ablakban lóghatsz hajnalban meglesni az első lópatkó-csattogást.

Zúg a légy, zúg az őszi pusztuljka az istenházában! Mintha ideme-nekült volna Alsó-Fehér vármegye valamennyi legye.

Az istenháza Bod Péteré, a fundus annál inkább.

– Haton vagyunk.

Gudor Melinda, regélőm, a lelkész ifjú párja,
Gudor Botond, a magyarhiten lévő lelképásztora,
Gudor Noémi, kicsi lélek a paplaki bölcsőben,
Tollas Sándor, és a kisleánya,
Ida, és

Kolumbán nevezetű; ő már nem biztos, hogy járni fog.

Megvannak mind a haton.

– Istentisztelet kéthetente.

Ha a legyek beengednek bennünket? Beférünk tőlük, szólni engednek.

Döng, dörög az istenháza legye verébbel vegyest.

– Sárdon 20, Boroskrakkón 3, Zalánán 30.

Bod Péter mindhárom máli leányegyházában istentisztelet kéthetente.

– A katolikusok körülbelül 10-en vannak, műemlék a templomuk.

A paplak kutyája veled tart magyarkatolikus-nézőbe; román fiú köszön rád:

– Bundó!

Jól hallottam, a gazdasszony az előbb *Bundást* említett.

A magyar kutya, ha vlach környezetbe kerül.

Bundással – úgy lehet venni – hat és felen vagyunk kálomista magyarak Igenben.

Hetedfél.

– Noszek Gyula a katolikus gondnok, papjuk Gyulaféhvárról Gál Alajos főesperes.

A magyar gondnok kedves élete párja feketekávéval kínál. Nem tudja, mivel kedveskedjék! Épp törökbúzáat törnek; mit tehet ő.

S a magyart – ura szülőanyanyelvét – nem töri.

– Mindenünk van!

Mindenük, a szentegyházban s környékén.

– Tizennégyen.

A 14 magyarigeni katolikus:

Nagy Ili,

Sems Rózsa,

Noszek Gyula,

Noszek Dorina, a felesége,

Borsos Mária, Sztáráné,

Borsos Ernő, a testvére,

Borsos Sztára Mária,

Szabó Vili,

(román férfi, magyar nő, a gyermekek katolikusok:)

Biris Anna, és *négy gyermeke*, *Dani* az egyik,

Istok..., romának vallják magukat, de katolikusok.

– Tizenhárom és fél – tizennegyedfél.

Reszkessen, akinek rossz a lelkiismerete!

– Nem úgy gondoltam.

Hál' Istennek mi sem.

Gazdag porta, tág ház a gondnoké. A falon *Ajtaiék* nemesi levele, öreg szablya, szarvas agancsa; berakásos íróasztal, föstmény. Hetven évvel ezelőtti kolozsvári rumun oklevél adja tudtul, milyen borok voltak akkoriban Magyarigenben.

A ház alatt a pince akkora, hogy nem csoda: Ajtai uram csak elindult egy borversenyen s már meg is nyerte.

Ma a hatalmas hordóknak – jobbára – csak a hült helye.

Igen vize martján, Sárd felől: a jó öreg katolikus istenháza. Mellette a valahai plébániaház téglahalma. Épp elég földat a tizenvalahány léleknek a templom megóvása.

M. IGEN.

Nemigen.

A templomkert végében: mi az a fehér? Csak nem.

Az emlékoszlopon elől: MDCCCLVIII október XXVII.

Balra az irat: *187 magyar honfinak síremléke.*

Itt Nyugszik IGEN.

Igen; hátul: *Áldás poraikra!*

Áldás, béke; Istentől békesség.

Jobb felől írva vagy az igen magyar kövön: *A Kegyeletes Község adakozásából emeltetett 1888-ban.*

Volt, kegyelet, közönség, adakozás, emeltetés.
Cinterem a katolikus templom körül.

– Az utolsó sírkövig *A tiéd vagyok, Vagyunk!*
Az egyik: *Ilyés Elek 1900–1958.*

Ő is hiányzik a miséről.

Hát még az, aki 'nem természetes halállal halt'.

Errefelé nem a veled ásatott gödörbe darabolás, fújtás, lövetés a lehető leghagyományosabb módi?

Amoda a faluban a magyarvallásúak szentegyházán körben vadonát új ereszt. Nem egyházi pénzből, anyaországi alapítvány segédelmével.

A Sárd felől való, Igen-pataka marti magyarkatolikus istenháza padjaiban román ének a szórólapon, magyar énekes füzet. Virág-szál, szálak, s: széles magyar nemzeti szalag, amelyért újabb égetés jár? A kapufőn 1809, a torony alatt harang kötele s a kiterített J. Kr. képe. Péter és Pálnak szenteltetett.

– Mondta a pap bácsi: amíg bírjuk, ő minden vasárnap kijön! Ha látja, hogy van köztünk román is, röviden neki is elmondja.

A magyarkatolikus (a románnak) igen, a románkatolikus (a magyarnak) mért nem?

ÍMÉ! Kívül Ompoly édes tere, nyúgotról meg, a Móc-havas felől, áldott magyar szél, mely.

Mindszent hava derekán Anno Domini 2000-valahányban.

A katolikus istenháza alatti Igen vize mentén följebb: Igen-pataka, korábban (a pontosság kedvéért) Oláhpataka.

– Aki rumun vizet iszik...

A sárdi kálvínista magyarištenháza ide épp egy jó kurjantásra.

– Berekednél, hallod.

Az a macska ott: mint a csabai Kastély-szöllőkből balatoni Almádi-hegy aljág szaladó S. Gyöngyi-féle Mafi.

– Négy magyar, egy román temető Igenben. Három református, egy katolikus.

A két magyar templomon kívül egy kicsi román a Magyarigenben letelepedő Új- (Nagy-, Alsó-) Oláhigen tovább gyarapodó népének.

Az anyai ágon fölmenő Ajtai családnak volt vagy húsz hektár szőlje, melyre a ház alatti óriáspince sarkában árválkodó tíz jókora hordón kívül nem sokan vélekszenek. A pince földjét borító pityóka honnan tudná?

Mélyen hallgat.

– Ajtaiéknak volt aranybányájuk Zalatnán!

A szeku az öreget lefogta, keresték az aranyat.

– Anyám unokatestvére.

A valaha ragyogó magyariigeni porta – nemesi udvarház – romjain is látni való.

– A szőlőből valamit visszakaptunk, de a legrosszabbat adták. Egy darabig csináltam, aztán megmérgeződtem, kivágtam.

A gyermektelen házban örömmel fogadták volna az áldást.

Az udvarházat a gazda ezután igyekszik helyreállítani.

Magyarigen a közigazgatási székhelye Sárdnak, Borosbocárdnak, Celnának, Igenpatakának, BodPéterIgennek.

Négyezer lélek.

– Rajtunk kívül magyarok még néhányan Sárdon; páran Krakkó-ra jöttek.

Pár hónapos kisbabájával fogadott az elébb az ifjú (Fejérvárról való) lelkészné, szomszéd vlach fiatalasszonnyal lelem őket.

Ránézett; férje Kolozsvárt a dolga után, az ifjasszony a csecsemővel, meg a rács mögé zárt harapós kutyával (az udvaron a szelíd Bundással). A kapuházban az épp Erdélyi-hegyaljai cefrejávától bódult román, magyarul fia szót sem értő, amúgy igen jóindulatú házpásztor kapus hortyog.

Hazamehet, van, aki vigyáz a papnéra?

Széles mosollyal távozik az oláhné.

Őrül, hogy itt vagyok.

Édes Istenem.

Édes kicsi magyar (magyar-vlach, vlach-magyar) világ!

Hogy érti ezt az érzést, akinek soha semmi köze nem volt ehhez a – móc havasok közé szorított – kicsi magyar világhoz.

Már ha ragaszkodik ahhoz, ami. Mert – ugye – különben gond egy sem.

Ki soha semmit sem értett ebből a kised magyar életből.

A másfélmagyaréból, harmadából ha. A nyelvtől megfosztottról. Lelkéről.

'Erdély'; 'az' 'erdélyiek' 'túlzottan' 'szeretik' 'a' 'házjukat' – adja meg budimpesti egy-komád.

Túl-on-túl.

Modern hogy lehetne.

Túl-a-modern.

(-ontúl.)

Magyarnem? MAGYAR-IGEN.

Mint egykoron a pápával Darázsfalván: Igen, Igen!

Magyarigen.

...Hová oly rég kívánczkoltál. Hogy most – már megint – segítsen a Jó Isten.

Ez az.

Hol jobban érzed magad hetedfél magyarral, mint amoda félszáz-ezer aliggal.

– Szinte; már-már.

F. I.-nak vallják meg Gimesvölgyében:

– Ellenünk nem románok, az alig-magyarok uszítanak.

„Chiar-magyarok” (ahogy a csángó nép hívja őket), hogy minek a magyarnak a magyar tanoda! Amikor járhatnak a máséba is.

Fekete soproni vörösbor almádi maradékával öblíttem le a várfal egyik – hálóná varázsolt – helyiségében ezt a fényes napot.

Fekete! Nem veres, fekete e bor színe! S nem árt meg neki egy kis zötykölődés, némi nappal meleg Mindszent hava! Egyik hazából a másik hazába, Móc-havasi tengelytörő koczikázás.

A főtéren – Magyartemplom terén – bezár a Bar nevezetű korcsma, s rövidesen fölszendül az első dákok-román gajd. Mintha otthon lennél a szintén dák-nem-látta csabai Mozi téren (hol estelente hajnal hasadtáig tart a zúravar, s herente cserélni kell a duhaj fiúk miatt a padok deszkáit).

Egész csöndesek az itteni részegek a csabai Mozi téri cefrészordó-nyalagatókhoz mérten.

Más legény nyakába a párjának való ugrik csókolni, kifulladásig. MAGYARIGEN.

Majdnem mint a morvahoni Magyarbród (Uhersky-Brodja).

Lám, a cseh nem restelli bevallani. (Persze mert tudja, hogy attól még – ha te azt mondod is, hogy sajnos – az övé marad.)

Mert amúgy, lassan, ugyanoda jutunk itt es, mint csehországi egytestvéreink.

Különben: rendben! A nagydák miniszterelnök, Adriai Nasztáze a kisantant összefogását sürgeti a magyarbarát magyarokkal szemközt.

Mert mindeközben – míg ezt mondod, mondikárod – a Bukur-vize martjáról indított dák tankönyv-kommandók járnak Háromszék vármegyében a magyar iskolákat, hogy kiszedjék a magyar tanulókat kezéből a magyarhoni tanolvasmányt.

– Kérem, jelentsék a tanári karok etnikai összetételét! – szóla a párizsi Trianon-palotában kiképzett prefektus, európaiságra okítva Európát.

Európa (leányasszony) – bikahátan – 2001-ben a Magjar Égen.

Földön.

Az égen már (a Magyarcsillaggal párban) az Esthajnal.

A magyariigeni kapukat este kilenckor sem retesztelték még el: bárki benyithat hozzád.

– Csak meg ne tudják a globális globalizáció odaadó (mértékadó s egyben mértékmentartó) hívei, a vándortolvajok!

Azok.

Hogy az édes magyariigeni (!) álomból kocsizörgés ébresszen.

Majd motor bőg; az első kakas-szó.

Magyar Virradat (Szálásitlan), hálístennek.

(De – biza – nem románácitlan.)

– Tudniok kell a magyaroknak, hogy én géppuskás vagyok – szóla vala az egyik államférfiú vezérük.

Nem álom, való.

Az Erdélyi Magyar Egyetemet a legszívesebben szétbombáznak. (Hát még ha lenne, mit nem követnének el.) Mondván, Európa.

Szegényke.

– Három családot telepítettem Igenbe Kolozsvárról, három munkanélkülit. Egyet ide.

Megosztotta a házat a szegény emberrel.

– Itt voltak két évig. Asztalosműhelyt rendeztek be.

Idetelepítette ezt a családot, hogy szaporítsa a gyülekezetet.

– Nem ment.

– Két családot Sárdon, a parókian.

Az egyik ma is ott él, a másik kiment Németországba.

– Nem tudtak megélni.

A gyermekeket a nagyszülőkhöz adták Kolozsvárra. Ők meg.

– Ez volt. Próbálkozás, hogy gyökeret eresszenek.

Lépní kellett, mert meghalt a gondnok.

Fogynak.

– *Tollas* család; ketten, az egyik román, meg egy gyermek, de a gyermek román lesz.

– *Kolumbán* család, ketten vannak, de Kolozsvárhoz tartoznak.

– Mi hárman, *Gudor*. Én szilágysomlyói vagyok.

– *Tamás* nevezetű hívem, de nem jelentkezett be. Nem jön, kertül.

– Van egy néni, a gyulafehérvári otthonban él.

Lélekolvasás IgenMagyarban.

– Nyolc személy, ez az egész eklézsia.

– A Kolumbán család felerészben Kolozsvárt van; tanár, csak nyáron jönnek.

Nyolcan vannak.

– Valamit tenni kell, mert a románok nagyon áhítoznak a templomra!

Magyartemplomba. (Miótán – elébb – Bizáncba vágják.)

– Az ötvenes években már tüntettek; ordítottak! Ők többen vannak! Nekik jár!

Minden, de minden az ősi dák – „Gyere bácsihoz!” – jagon.

– A mi püspökünk? Azt mondta: Mért zavarna, hogy az egyik hajóban ortodox pap füstölne?!

Mért.

(Ő volt a mi főpapunk.)

Ők, a miénk.

– Előtte a románok ellopták a saját templomuk építőanyagait.

A dákok, akarod mondani a.

– Temetéskor kaján vigyor: „Hányan vagytok még?”.

– Látom.

A magyariigeni: Erdélyhon egyetlen késő barokk református temploma.

’Építették dákoromán eleink.’

Csak beveszik magukat, s már kész is a vlach legenda.

Avagy már régen elkészültek vele Igen-vidéken?

– Bod Péter után barokk közösség volt itt, erős bécsi hatás érvényesült. Nem egy családban bécsi festményt őriztek. A középkor óta jöttek Magyarigenbe a német kőfaragók. Krakkóban is.

Az Igen-völgyi iparosok szerte a világban faragták a barokk templomokat, igényelték itthon is.

Annak ellenére, hogy itt a reformáció óta – a Jézus Társasága-i térítés ellenére – mindig kevés katolikus volt.

– Az 1500-as évek végén, az 1600-as évek elején 800-1000 volt itt a református!

Miközben Gyulafehérvárt visszavették a károlyfehérvári katolikusok.

– Erdély három kálvínista püspökének volt eddig Magyarigenben a székhelye.

Magyarázza a magyar lelkész a környéken a románoknak, ők is jól járnak, hogy idejöjnek a pénzüket elkölteni a magyarországiak. Némi fejtörés után megadja neki az Igen-vidéki vlach ember, kit kellekorán fölvilágosított Bizánc a dolgok európai állásáról:

– Az a pénz nem kell, mert az rossz pénz!

Elhitették velük, hogy a pénznek szaga van. (Bűzös illata.)

M. IGEN.

Ne is mondd.

Buda Ferenc Himnusz baza

*Homok-haza Szikföld-haza
múltam és jövőm halmaza*

*gót hun görög bolgár kabar
tót kun török alán avar*

*édes gyümölcseletét
aszú fivőn tengődtető*

*örmény oláh tatár zsidó
meghódított és bódító*

*Köröskörül kinyílt egék
hová legyek mivé legyek*

*itt fortyog a fél kontinens
minden csontunk ambivalens*

*hátral pogány s pogány elől
jobbról Bizánc Bécs balfelől*

*és örvénylik és kavargó
magyarok? vagy nem magyarok?*

*Utak pora szikföld sara
kék hajnalok gyöngyharmata*

*kell rá hitel? van rá hitel?
ki dönti el? mi dönti el?*

*Hold udvarát söpörgető
forgószélet sodorgató
homok-világ Homok-haza*

*szöghaj? sasorr? szálkás bajusz?
ítélj ha mersz dönts hát ha tudsz*

*Emlőd öled horpad-dagad
tulajdon kölyked megtagad*

*Bécs balfelől jobbról Bizánc
Szánlak, Tiborc - Nagyr, te szánsz?*

*selyemtüll fátylat lengető
sajgó csontot melengető
tűzzel-fággal keresztelő*

*Köröskörül kigyúlt egék
mivé lettem hová legyek*

*Szúr-vág a szél akár a kés
száraz vihar homokverés*

*Mi vagy te föld Homok-hazám
katlan? buta? kobó? kazán?*

*vércsét galambot röptető
börgőt tudót kiköptető*

*napod kié? éjed kié?
magzatvesztő méhed kié?*

*Aszály eső köd zúzmara
te hívsz haza te szívész haza*

*ki volt előbb ki jött utóbb
melyik konok földönfutód?*

*Horpad-dagad emlőd öled
Hol van hazám Tekivüled*

*ki e nyűg? kié a konc?
ki az akit szívedre vonsz?*

*Két vállamig fölér a gaz
hagynálak itt belémszakadsz*

*a telepest? az itt bonost?
a fegyverest? az ostorost?*

*Napod kié? éjed kié?
magzatvető méhed kié?*

*Akácgyökér kormos falak
szétpergő gyöngy zöld réz-salak*

*Válasz nincsen csak állapot
krumplit kapálj tarts állatot*

*csatok paták törött cserép
vesztett csatak pörös cserék*

*kerék inog tengely török
mindig a védtelent ölik*

*mind fölfalod mind elnyeled
Mi lesz velünk mi lesz veled*

*mindegy: morogsz rísz vagy kacagsz
gürcölj míg csak belészakadsz*

*Rakogatok félig vakon
bronztű sisak üres flakon*

*fát vágj befűts füvet kaszálj
Köd zúzmara eső aszály*

*lókoponya lúd mellcsontja
törött mondat kettőspontja*

*Múlt hantja jövő torlasza
Szikföld-haza Homok-haza*

*ami lenn volt itt van felül
mind az egész összevegyül*

*gyertyám leég előbb-utóbb
fiad vagyok? földönfutód?*

*kő nyílhegyek kengyelvasak
töltényhüvely tejestasak*

*rád-rádlelek elvesztelek
arcomba fúj makacs szeled*

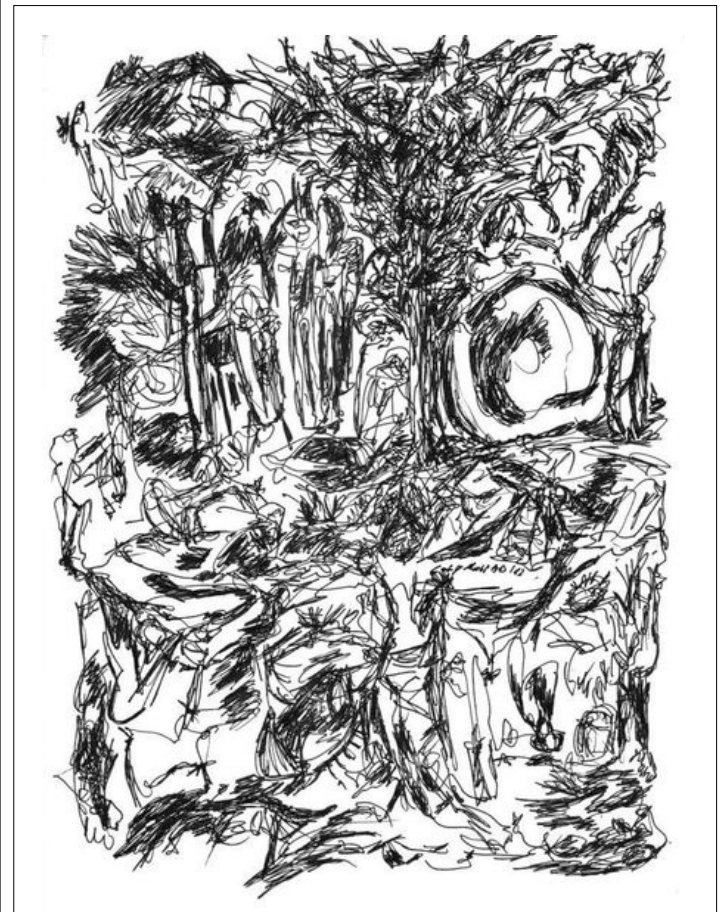
*kondor szakáll mongolredő
türk állkapocs trák fejtető*

*kérdőre von nekemszegül
megvallat könyörtelenül*

*sváb hetede rác harmada
egybeszakad jász szármata
birodalom és gyarmata*

*s én csak hebegek dadogok
dülőlden elindulok*

*lesvén ahogy göröngyeid
föliszák Isten kömnyeit*

A KÖZIGAZGATÁS-TUDOMÁNY MINT ÚJ TUDOMÁNYÁG

Bordás Mária

1. A közigazgatás-tudomány önálló tudományági jellege

Az állam- és jogtudomány, valamint a most létrehozandó közigazgatás-tudomány „államtudománya” lényegesen más tartalmat jelent, ami az államtudományt – a közigazgatás-tudományal együtt – új tudományági szintre emeli.

Az állam- és jogtudomány „államtudománya” alapvetően a jogtudományhoz kötődik, mivel az állam működését elsődlegesen a jog eszközeivel írja le. A jelenlegi felsőoktatási rendszerben is, jellemzően, a jogi karokon folyó képzés az államra vonatkozóan túlnyomórészt olyan tárgyakat tanít, mint az alkotmányjog, a közigazgatási jog, a pénzügyi jog, nemzetközi jog, a helyi önkormányzatok joga, amelyek az állam működését csak a jogi szabályozás szempontjából írja le.

Annak ellenére, hogy az állam, mint összetett jelenség a legszorosabban kétségtelenül a joghoz kötődik, kialakulásától kezdve interdiszciplináris tudományos megközelítést igényelt. Voltak olyan időszakok is a múlt század első felében, amikor az államtudományt és a jogtudományt külön tudományágként tartották számon.

Az államtudományt – annak ellenére, hogy az állam működésével kapcsolatban egyre inkább az interdiszciplináris megközelítés a jellemző – a jelenlegi tudományági besorolás nem tartja önálló tudományágnak. Kérdés, hogy az állammal foglalkozó tudományágak eredményei szintetizálhatók-e olyan mértékben, hogy azok önálló tudományos összefüggéseket alkossanak, ezáltal az államtudomány önálló tudományágként nyerhessen elismerést.

Az önálló tudományág kritériumai – az általános felfogás szerint – négy tényfogalmat és három értékfogalmat jelentenek. Az előbbi körébe tartozik az új tudományág által a jelenség - jelen esetben az állam – vizsgálata, az ezzel kapcsolatos elméletek rendszere, a modell, amelyet az új tudományág érvényesnek tartott megállapításai jelentenek, az utóbbi kategóriát jelenti

a relevanciafogalom, amely alapján eldönthető, hogy mely jelenségek érdemesek a vizsgálatra, a kompetencia, amely a vizsgálat tárgyára vonatkozik, és az értékismérv, amely az új tudományág értékrendjének meghatározására irányul.

Az alábbiakban kifejtett érvekkel annak bizonyítására teszünk kísérletet, hogy az államtudomány az elmúlt évtizedekben olyan új, interdiszciplináris megközelítést jelentő tudományággá vált, amelyik rendelkezik az önálló tudományág kritériumaival.

A közigazgatás-tudomány önálló tudományági jellege – bár a jogi szabályozás szintjén ez nem került meghatározásra, viszont a Magyar Tudományos Akadémia a legutóbbi időben önálló tudományos bizottsággá is elismerte – ma már kevésbé vitatott a hazai szakirodalomban. Ez nem kis részben arra vezethető vissza, hogy Lőrincz Lajos akadémikus iskolateremtő tudományos munkásságában meghatározta a közigazgatás-tudomány fő sajátosságait, ezzel a közigazgatás-tudományt tudományági szintre emelte.

Az újonnan létrehozandó új tudományág, a közigazgatás-tudomány azonban a közigazgatás-tudományhoz képest egy szélesebb területet fog át, mert a közigazgatás az államhoz képest maga is egy szűkebb kategóriát jelent, azaz az államhatalmi szervek rendszerén belül csak a végrehajtó hatalom működésére vonatkozik, amelynek sok tekintetben sajátos vonásai vannak a többi államhatalmi szervhez képest.

A közigazgatás-tudomány, mint új tudományág fogalma tehát kifejezi egyrészt, hogy az állam tudományos megközelítése interdiszciplináris, szemben az állam- és jogtudomány „jogias” szemléletével, másrészt az államon belül az állam egésze, valamint annak egyik területe, a közigazgatás tudományos vizsgálata – eltérő működésük miatt – más tudományos módszert igényelnek. A közigazgatás-tudományi felosztás azt az államtudományon belül általánosan kialakult gyakorlatot követi, amely elkülöníti az állam egészét vizsgáló általános államtudo-

mányt, valamint a különös államtudományokat – ide tartozik a közigazgatás-tudomány is – amelyek az állam tevékenységének egy-egy részterületét vizsgálják.

A közigazgatás-tudomány, mint új tudományág létrehozása – a fentiekben kifejtettek alapján – régi hiányosságot hivatott pótolni. Az erre a tudományágra épülő felsőoktatás – különösen egy doktori iskola – megteremtése azért meghatározó jelentőségű, mert az állam és a közigazgatás működése ma már csak komplex megközelítés alapján érthető meg, és csak egy ilyen szemlélettel rendelkező személyi állomány képes hatékonyan ellátni feladatát a közszférában.

2. A közigazgatás-tudomány interdiszciplináris jellege

Az államra vonatkozó tudományos felfogások történetét áttekintve világossá válik, hogy az interdiszciplináris megközelítés a kezdetektől fogva jellemző az államtudományokra. Általánosan elismert tény, hogy bár az állam maga is nagyon összetett jelenség, létrejöttét és működését elsődlegesen a jog határozza meg, más szóval, az állam a jogi szabályozás nélkül nem létezhet.

Az államra vonatkozó jogi szabályozás azonban nem az egyedüli, és talán nem is a leglényegesebb tényező, amelyek az állam működését meghatározza.

Az állam jogtudományi megközelítésének fő területei az állam két legfontosabb tevékenységformája, a jogalkotás és a jogalkalmazás, az állam szervezete, az államhatalmi szervek jogállása, feladata és hatásköre, valamint a legitimitás, szuverenitás és az államformák. Szintén jogtudományi nézőpontot tükröz a liberális jogelveknek - alkotmányosság, jogállamiság, hatalommegosztás, fékek és egyensúlyok rendszere, az alkotmányos alapjogok – a vizsgálata is.

Az állam azonban szoros kapcsolatban áll a társadalom két nagy alrendszerével, a politikával és a gazdasággal, amelyek az állam működését gyökeresen befolyásolják. Ez a körülmény az

állam politikatudományi és közgazdaságtudományi megközelítését teszi szükségessé. A napjainkban egyre nagyobb jelentőséggel bíró gazdasági kormányzás is jórészt az állam, a gazdaság és a politika összefüggéseit vizsgáló államtudományok eredményeire támaszkodik.

Közismert az a jelenség is, hogy az állam a rá vonatkozó jogi szabályozáshoz képest sokszor eltérően működik, ezért szükséges az állam szociológiai szempontból történő vizsgálata is. Az utóbbi évtizedekben kialakuló neoweberi modell olyan új sajátosságokkal rendelkezik a hagyományosan a jog által meghatározott közigazgatáshoz képest, ami az állam tényleges működésének új tudományos, szociológiai szemléletű vizsgálatát igényli.

Az állam filozófiai – ezen belül etikai – nézőpontból történő megközelítése sem új keletű. Napjainkban ez az államtudományi megközelítés másodvirágzását éli egy új terminológia, az integritás – amely a közigazgatási kultúra alapvető feltétele – elnevezéssel.

Az állam – ezen belül különösen a közigazgatás – működésében a legutóbbi időben egyre nagyobb jelentőséget kapott az amerikai gyökerű szervezőtudomány alkalmazása. Sokan az európai közigazgatás centralizált és joghoz kötött jellegét összegezytetlennek tartják az amerikai üzleti szemléletű menedzsment elvekkel. Ennek ellenére tény, hogy a menedzsment elvek beépültek az európai államok jogi szabályozási rendszerébe, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy mára az államtudomány egy új diszciplinával, a menedzsment-tudománnyal bővült ki.

Megfigyelhető egy olyan új jelenség is az európai államtudományokon belül, hogy a korábbi, köz- és magánjogra elhatárolására épülő államszervezeti modellben a köz- és magánjog közötti határ egyre inkább elmosódik. Ez szintén az amerikai menedzsment szemlélet térhódítására vezethető vissza a kontinentális európai államokban. Az állam, közfeladatai ellátása során, ma már egyre inkább alkalmaz magánjogi eszközöket, például polgári jogi szerződést köt magánjogi szervezetekkel bi-

zonyos állami tevékenységek végzésére, egyes gazdasági ágak területén állami tulajdonban levő vállalkozásokat működtet, vagy, közpénzekből finanszíroz olyan fejlesztéseket, amelyeket üzleti vállalkozások valószínűleg nem. A magánjog ilyen módon történő beépülése a közszférába szintén az államtudományok interdiszciplináris jellegét erősíti.

A biztonságpolitika – kiemelt jelentőségénél fogva – olyan új terület az állami feladatok rendszerén belül, amelyik jóval túlmutat a hagyományos rendészeti igazgatás módszereinek alkalmazásán, és egyre inkább jelenti a komplex, hadászati, műszaki, környezetvédelmi, szervezési eszközöket is magában foglaló új terület kialakulását. Mindez szintén kihívást jelent az államtudományon belül egy diszciplináris megközelítés felé, abban az értelemben, hogy a biztonság ma már olyan komplex társadalmi problémakör, olyan globális kérdés, amelyik megoldásában csak a tudományos kutatások jelenthetik az egyedüli tartalékokat.

3. A közigazgatás-tudomány történeti és összehasonlító vonatkozásai

Az állam működését az állammal foglalkozó munkák már az ókortól és a középkortól kezdve vizsgálták a politikai hatalomgyakorlás és az erkölcs szempontjából. Legjelentősebb képviselői ennek az irányzatnak Arisztotelész és Machiavelli.

A liberálkapitalizmus időszakában az állam egyre inkább a jogtudomány vizsgálódásának tárgyává vált. Ebben az időszakban a jogpozitivizmus és a természetjog dilemmáinak tudományos vitája jellemzően arra irányult, hogy az állam működését szükséges-e egyetemes értékekre is építeni.

A természetjogi iskola megteremtésében Hugo Grotius, Thomas Hobbes, John Locke, és Benedictus Spinoza említhetők a legnagyobb hatásúak. Ebben az időszakban jelentek meg olyan, az állammal szemben megfogalmazott, és a mai napig ható jogelvek, mint az alkotmányosság, jogállamiság, hatalommegosztás és az állampolgári jogok alkotmányos szabályozása.

A jogpozitivisták szemlélete lényege, hogy az állam működését – az értékektől függetlenül – jogi szabályozás alá kell rendelni, ami az állam működését állandóvá és kiszámíthatóvá teszi. Ennek területe a törvényalkotás, amelyben a legfőbb garanciát jelentette, hogy a törvényalkotás jogát a népszuverenitást megtestesítő legfőbb közhatalmi szerv, a parlamentet hatáskörébe utalta. A pozitív jogi szemlélet az államra vonatkozó jogi szabályozás számára nem állapít meg eleve alkalmazandó, örökérvényű értékeket, a hangsúlyt az állam szabályszerű működésére helyezi. A jogpozitivisták szemlélete értéktelen, abban az értelemben, hogy nem tud magyarázatot adni az olyan esetekre, amikor az állam demokratikus működése, a jogszabályszerű működés ellenére is, veszélybe kerül.

A természetjogi és a jogpozitivisták iskola által hangsúlyozott jogelvek végső soron azt a célt szolgálták, hogy az állami hatalomgyakorlás – a liberális gazdaságfilozófia értékeinek, a gazdasági verseny, a vállalkozás, a tulajdon, és a szerződés szabadságának, a gazdasági jogegyenlőségnek, valamint az állampolgári jogoknak a védelmében – korlátozás alá essen.

Ezek a liberális jogelvek válaszként fogalmazódtak meg a feudális abszolutizmus túlzott beavatkozási törekvéseivel szemben, amely a közjó szempontjaira hivatkozva legitímálta az állam korlátlan hatáskörét a gazdasági és társadalmi viszonyok minden területén. A *rendőrállam* pejoratív elnevezés ebben az időszakban vált általánossá, az eredetileg a közrend és közbiztonság védelmében erőteljesen fellépő államra vonatkozóan.

A jogtudományi megközelítéssel párhuzamosan, illetve azt megelőzően is, már a feudális abszolutizmus idején, kialakultak az állam vizsgálatára vonatkozó olyan tudományok, amelyek az állam működését *racionális szempontok* szerint képezték el.

Itt kell megemlítenünk a *kameralisztikát*, amely a közigazgatásra vonatkozó pragmatikus igazgatási és pénzügyi ismereteket foglalta össze. A *statisztika* tudományos alkalmazása ebben az időszakban azért vált széles körűvé, mert a társadalmi folyamatok elemzésével és feltárásával segítette az állami feladatok eredményesebb ellátását. A *közgazdaságtudomány* jelentősége – Adam Smith és David Ricardo munkáinak eredményeként – az állam működésének szempontjából, hogy az állam gazdasági beavatkozását nagymértékben adekváttá tette a gazdasági folyamatok, különösen a piaci mechanizmusok természetének leírásával.

A 19. század végétől kezdődően az államtudományok két, markánsan eltérő irányban fejlődtek tovább.

A *német államtudomány* – amely maga is interdiszciplináris volt - hosszú időre meghatározta a kontinentális európai államtudományi felfogást.

A *filozófiai* megközelítés – Kant és Hegel munkássága nyomán – az államot céljával és mibenlétével összefüggésben, valamint a történeti fejlődéshez és a joghoz való viszonyában vizsgálja.

Lorenz von Stein és Max Weber munkáikban, ekkor alapozták meg az áll-

amtudomány *szociológiai* megközelítését is, amely az állam működésére vonatkozó törvényszerűségek feltárására irányult.

Az állam *közgazdaságtudományi* szempontú vizsgálata ebben az időszakban annak elemzését jelentette, hogy az állam - a gazdasági liberalizmus jogelveinek tiszteletben tartása mellett – hogyan lásson el olyan új, gondoskodó feladatokat, mint az infrastruktúra működtetése, a szolidaritás elvének, azaz az esetleges állami támogatásnak érvényesítése. Mindez egyben az állami szerepvállalás növelését is jelentette, amely a közszolgáltató szektor, ezen belül a szociális ellátórendszer és a gazdasági közszolgáltatások kiépüléséhez vezetett. Az államtudomány ennek hatására olyan új szemlélettel bővült ki, amelyik az állami tulajdon és a közpénzek eredményes felhasználását, az adórendszer adekvát voltát, a közérdek meghatározását, valamint a köz- és magánszféra elhatárolását tekintette céljának.

A német államtudomány ebben az időszakban jellemzően egyre inkább *elméleti* megközelítésűvé vált.

Az *angolszász országok* államtudománya – a német államtudomány absztraktságával ellentétben – *pragmatikus* szempontokra épült, ami az angol államtudományban az utilitarizmust jelentette, az amerikai szemléletben pedig a menedzsment elvek alkalmazását.

A legnagyobb hatású felfogás kétségtelenül az amerikai volt, amelyik az üzleti szféra szervezéstudományi módszereit alkalmazhatónak vélte a közigazgatásban is, nem ismerte el, hogy köztük ebből a szempontból lényegbevágó és áthidalhatatlan különbségek lennének. Ennek a módszertannak a gyakorlatban történő alkalmazását a legteljesebben az *Új Közmenedzsment* dolgozta ki az 1980-as évek elején. Az amerikai közigazgatás-tudomány számára a jogi szabályozás kérdése kevésbé fontos kérdés, mivel a közigazgatás hatékony működését nem a jogi szabályozás alapján, hanem az üzleti szemlélet érvényesülésének mértékével összefüggésben tartja megvalósíthatónak.

Az amerikai tudományági felosztásban az államtudomány ismeretlen fogalom, a *kormányzást* – amely alatt az állami közhatalmi szervek tevékenységét értik – az alkotmányjog és a politikatudomány vizsgálja. Az amerikai politikatudomány is alapvetően pragmatikus szemléletű, és elsősorban az empirikus kutatásokra épít.

4. Az utóbbi évtized változásainak hatása az európai államtudományokra

Az európai államtudományokban az elmúlt évtizedekben szembetűnően két területen mentek végbe változások.

A neoliberais gazdaságpolitika válságának eredményeként, az állam szerepének drasztikus csökkenése mellett érvelő Új Közmenedzsment kezd egyre inkább olyan színben feltűnni, mint a gyenge, irányításra képtelen állam kialakulásáért felelős tényező. Ez a körülmény ezért egyre inkább az *erős, a közfeladatokat gyorsan és határozottan végrehajtani képes állam* fontosságára irányítja a figyelmet.

Az állam szerepével kapcsolatos új felfogásra a nemzetközi folyamatok és a globalizáció is erőteljes hatással vannak. A modern nemzetközi rendszer vizsgálatának közjogi szemlélete ezeket a változásokat már nem képes adekvát módon elemezni, ami egy új, *társadalomtudományi nézőpont* kialakítását teszi szükségessé.

Az erős állam hangsúlyozásának hatására a legutóbbi időben az alkotmányjog tudománya azt kezdi vizsgálni, hogy a liberális jogállami felfogás – amelyik a közhatalom jognak való alávetettségét jelenti –, valamint az alkotmányos jogállam – amelyik a hatalommegosztás és az alapjogok alkotmányos szabályozását célozza – veszálybe kerül-e a hatalomkoncentrációs tendenciák hatásaként, és hogy milyen súlyú legyen az alkotmánybírók szerepe az állam gazdasági kormányzással kapcsolatos tevékenységeinek felülvizsgálatában. Ez azért lényeges, mert a túlzott jogállami követelmények fékezhetik az államot a közérdekű problémák gyors és hatékony megoldásában.

Mindez felhívja a figyelmet az állam társadalmi rendeltetésével kapcsolatos kérdések tudományos vizsgálatára, amely a *politológiai nézőpont* alkalmazását teszi szükségessé az államtudományon belül.

A neoliberais gazdasági ideológia elutasítása azonban nem jelenti azt, hogy a hatékony állam követelménye is háttérbe szorult volna. A hatékonyság szempontjai egyre inkább előtérbe kerülnek, mert a gazdasági érdekek, mint a költségvetési egyensúly, az államadósság alacsony szintje, a gazdasági növekedés, a gazdasági versenyképesség, ezt kívánják meg. Az Új Közmenedzsment hatékonysági megoldásai – új tartalommal kiegészülve – másodvirágzásukat élik. Egyre nagyobb jelentőséget kap ezzel együtt a közgazdaságtudomány eredményeit felhasználó gazdasági kormányzás – ezen belül különösen a *köz-pénzügyek* – tudományos vizsgálata is. Az állam legitimitásának legfontosabb alapját ugyanis ma már egyre inkább az a gazdasági háttér jelenti, amelyik a gazdaság adekvát működésének biztosítása révén az egyének jólétét szolgálja.

A kontinentális európai közigazgatási rendszerekben a 19. században kialakult a weberi modell, amely centralizált, joghoz kötött, és a közjog-magánjog kettősségére épült. A weberi közigazgatás arra a korra modellezett, amikor a közigazgatás még főleg rendészeti tevékenységet végzett, amelyhez a törvényesség és a joghoz kötöttség voltak a leginkább illő elvek. A hatósági jogalkalmazásban ennek fontossága ma sem kérdőjelezhető meg.

Azonban a weberi modell a közigazgatás más tevékenységi területein – mint a közszolgáltatások, az állam gazdasági programjai, a szociálpolitika, az állami tulajdon és a közpénzek kezelése, vagy a pénzügyi szabályozása – egyre kevésbé értelmezhető, mert a hatékonysági követelmények egyre hangsúlyosabbakká válnak. A közigazgatás személyi állományában is, a hagyományos, jogi szabályozásra koncentrááló módszerek helyett a humán erőforrás menedzsment és a public leadership elvei sokkal eredményesebben képesek a köztisztviselőket a minőségi munka végzésére ösztönözni.

Deák Mór

Isteni

Ha most jönne egy nagy létszámú delegáció és fölkerne engem arra, hogy legyek én az Isten, nem biztos, hogy elvállalnám.

S hogy miért nem? Nagy sora van annak. Nem tudom például, mennyit keres egy Isten. Mennyit adózik. Nem tudom, úgy választják-e, vagy az valami örökletes dolog, ha valaki Isten.

Arról nem is beszélve, hogy egyedül semmiképpen nem lennék Isten, csakis koalícióban, hogy megoszthassam a felelősséget, amit Isten-mivoltom jelent. Sőt, ha már itt tartunk, Isten helyett legszívesebben kisisten lennék vagy mondjuk a magyarok istene.

Ha pedig sikerülne elérnem, hogy ne egyedül legyek Isten, akkor nyilván az sem lenne mindegy, minek az istene vagyok. Nem szívesen lennék például az árvizek istene vagy a földrendezése. A tűz sem. Az sem jöhetne szóba, hogy a fizetési mérleg deficitjének legyek az istene, hiába is kérnének rá. Valami ünnep istene lennék tehát legszívesebben, bár azt is hosszasan mérlegelném, melyiké.

Hibás, Istenhez nem méltó döntés lenne például, ha politikai ünnepet választanék. Hadd emlékeztessenek November Hetedikére Istenére, rá gondolni is rossz, mi lett vele. Maradnak tehát a vallási ünnepek, bár a húsvét sem tetszik igazán, mert tojást tojó nyuszik istenének lenni sem tűnik éppen bizalomgerjesztőnek.

A karácsony?... a karácsony istene szívesen lennék. Bizonyára akadnának, akik kilógnának a sorból, és esetleg engem kárhoznának, mert nincs pénzük ajándéokra, de ezeket a disszonáns hangokat elnyomná angyalaim harsonája a szeretet ünnepén. Igen, a Karácsony Istene szívesen lennék. Ebből gondolom, hogy ez a hely már foglalt.

Nem könnyű Istennek lenni, ebből is kitetszik, még ünnep Istenének lenni sem. Ráadásul mindenkinek más és más az Ünnep. Mindenki úgy örül, ahogy tud. És olyan Isten választ, amilyen szeretne.

Talán az Új Év, a Remények Ideje, a Fogadkozások Napja van legközelebb hozzám, az emberhez, gyarlóságomhoz. Az ígéretek, az újra föltámadó bizakodás. Ha csak rövid ideig tartanak is. Az egyetlen ünnep, ami teljesen közös. Ami bárki képében átölel, ha kimész az utcára.

Ott leszek én is, ott leszek újra. Fénylik majd az arcom és újra megfogadok mindent, amit meg szoktam fogadni ilyenkor. Isten a saját képére formázott, szilveszterkor megtisztulok kicsit, és így jobban fogok hasonlítani Rá. Hasonlítani Hozzá.

Mindez egyértelműen a *menedzsment tudományok* beépülésének szükségességét jelenti a közigazgatás-tudomány kereti közé.

A legutóbbi évtizedben az európai államok gyakorlatában kialakult az ún. „*neo-weberi modell*”, amelyik a jogi szabályozás helyett a hatékonyság szempontjait tartja szem előtt. Ez a jelenség egyrészt azzal függ össze, hogy a weberi modellbe az amerikai üzleti és menedzsment elvek abban a formájukban nem illeszthetők be, ugyanakkor a weberi modell idejétmúlt, és nem alkalmas a hatékonysági követelmények érvényesítésére.

Ezért az európai állam és közigazgatás hagyományait megtartva, annak keretei között épültek ki az állam működését hatékonyabbá tevő intézmények, mint például a jogalkotási folyamatban a közpolitikai szemlélet, és a hatásvizsgálat, a közszolgáltatások szervezésében a piaci elvek alkalmazása, a jogi szabályozásban az adminisztratív terhek csökkentése, vagy a jogalkalmazás területén az elektronizálás. Az elektronikus közigazgatás széles körben történő alkalmazása másfelől nemcsak a menedzsment tudományok, hanem egy új tudományág, az *informatika* bevonását is jelenti az államtudományok körébe.

A GÁZTŰZHELY

Ballai László

A gáztűzhely régóta haldoklott. Kiszenvetett rózsáit annyira megette a rozsdá, hogy sorban letöredeztek talpazatokról. Főzés előtt meg kellett igazítani őket, hogy ne folyjon a gáz. De még így is, meggyújtáskor több helyütt kis lángocskák lobbantak, közvetlenül a főzőlap felett. Végül az egyik rózsá használhatatlanná vált.

– Kellene egy új gáztűzhely – mondta Joli néni.

– De ez egy Komfort ST típusú gázkészülék, negyven éve bírja – felelte Pali bácsi.

– Amikor a kedvenc kocsonyádat főzöm, három platinra van szükségem.

– Hát majd jobban beosztod az idődet. Ha nem a konyhában vagy, ügyis csak a Kiskegyedet bújod.

– Negyvenezer forint lenne csak.

– Negyvenezer forint! A világon nincs annyi pénz.

– Ha a világon nincs is, van a takaréokban.

Pali bácsi erősen kigúvadó kék szemével Joli nőre meredt.

– Micsoda? – kiabálta. – Nyúljunk hozzá a takarékhöz? Neked elment az eszed. Jó lesz még az a tűzhely, csak tapasztald ki.

Azzal tüntetően lecövekelte a konyhában, mint aki erővel is kész megakadályozni, hogy bárki elmozdítsa az öreg tűzhelyet.

Pali bácsi rabiátus ember volt, aki nővésbeli lemaradását potroha fokozott fejlesztésével ellensúlyozta. És a hangjával, amely csak úgy visszhangzott a gangon. Korábban házmasterként hivatali kötelességének érezte, hogy éberségére felhívja a ház lakói és látogatói – különösen a tolvajok, házalók és biztosítási ügynökök – figyelmét. Ha egy ismeretlen lépett be a kapun, Pali bácsi vész jóslóan – de maga fedezékben maradvá – dörent rá, hogy kit keres. Csak akkor lépett elő, amikor látta, hogy az illető megzavarodott. Jöhettek hát a keresztkérdések. Pali bácsi a házkezelő vállalat által rábizott állami vagyron – azaz a ház és az udvar – nyugalmit is hasonló buzgalommal és hangerővel óvta, elsősorban a gyerekektől.

– Mit ordibálsz fiam, nem a meccsen vagy! – süvöltött ki a házmasterlakásból, ha egy csemete a suttogásnál hangosabbra fogta a szót.

Némelyek megpróbálták a kicsinyek védelmére kelni:

– Hallja, mit szól rá a gyerekekre?

– Zavarja a házat.

– Legfeljebb önt zavarja.

– Engem is zavar a munkámban.

– Miért, mi a munkája?

– Például nyilvántartom a lakbért, amelyet maga mindig késve fizet.

Pali bácsi tehát sikeresen távol tartotta az aprónépet az udvarról. Egészen addig, amíg be nem költöztek a házba Gellai jogtanácsosék. A kis Gellai élelmes fiúcska volt. Felbátorította a házbeli gyerekeket, hogy mindannyian egyszerre menjenek ki

játszani az udvarra, és amikor a házmaster támadásba lendül, kórusban kiabálják, „Vigyázz, jön a Gülüszem!”, majd fussanak szanaszéjjel. Pali bácsi az első összehangolt akció után zavarba jött. Merre induljon? Nem tudja elfogni mindahányat. A jelenet többször is megismétlődött még mintha a gangokról, a csukott ajtók mögül a lakók elfojtott nevetését is hallotta volna. Hát annyira meresztgette a szemét, hogy az majd kiesett a helyéről, Joli néni pedig a konyhába menekült előle.

Tehát Pali bácsi is taktikát változtatott. Hagyta, hogy játsszanak csak a lurkók – Joli néni meglepetésében oda is kozmálta a rántást.

Pali bácsi hangjától felzengett ház, amikor berobbant a konyhába.

– Hát figyelj oda a munkádra! A fene egye meg!

Azonban a felesége leteremtése is egybevágott a tervvel. Amikor már senki nem gyanakodott, Pali bácsi váratlanul lecsapott a kis Gellaira, fülön fogta, és egy órára bezárta a kukamosóba. A többi gyerek eltűnt. Néma csönd ereszkedett a házra.

Este Gellai jogtanácsos a fiát kézen fogva becsöngetett Pali bácsihoz.

– Nyitva van – morogta a házmaster.

– De én azt akarom, hogy ön jöjjön ki a folyosóra, házmaster elvtárs. Nyilvánosan szégyenítette meg a gyermekemet, nyilvánosan is fog bocsánatot kérni tőle.

– Hogy én ettől a bűdös kölyöktől, aki csúfolni merészel?

– Majd Feri is bocsánatot kér öntől.

Pali bácsi meglepődött.

– Melyik törvény alapján tiltja meg ön a játékokat az udvarban? – kérdezte a jogtanácsos.

– Hát a házirend alapján.

– A házirend nem tiltja, hogy az udvaron reggel nyolc és este hat között játsszanak a gyerekek és zsvajogjanak.

– Azért mégiscsak rendnek kell lennie.

– Nem maga a rend. És jól figyeljen. A mai ügyködéséért feljelenthetném ön-bíráskodásért és kiskorú veszélyeztetésért. És istenemre mondom, meg is teszem, ha még egyszer felveri a házat az ordibálásával.

– Hogy engem feljelenteni? Na majd azt tudja meg a minisztérium!

– Már tudja. Kikértem az aktáját.

– Jogtanácsos úr, jogtanácsos elvtárs, kérem...

A gangokon félig nyitott ajtók mögött hallgatózó lakók megkönnyebbülése hatalmas sóhajban egyesült. „Kérem.” Húsz éve volt már Pali bácsi házmaster itt, de ez a szó még soha nem hagyta el az ajkát.

Ettől kezdve a ház átlagos ötödik kerületi bérházzá változott, amelynek ereszén tavasszal az egymást szerelmre hívó boldog madarak daloltak, késő ősszel pedig az eső kopogott végtelen szomorúsággal. Az udvarról gyermekkacaj, a függőfolyosókról felnőttek csevegése ropogott fel a négyyszögletben nyíló égi végtelenség felé. Pali bácsi lakóközösségben való szereplése

arra korlátozódott, hogy Gellai jogtanácsossal időnként keményen farkasszemet nézett. De Pali bácsinak nem a hallgatás, hanem a hangos veszekedés volt a lételeme. Természetétől bugyborékoló haragját – amelyet a Gellai jogtanácsostól elszenvedett sérelem tovább forralt – feleségére zúdította.

– Szegény Joli néni – mondták a szomszédok, ha nyári időben a házmasterlakás nyitott ablakán kiszökkenő jól ismert üvöltés a gangokon visszhangot kapott.

Évek múltán Gellai Ferit a célba dobó karika vagy a műanyag puska helyett már a szoknyák kezdtek érdekelni, Pali bácsi elérte a nyugdíjkorhatárt, és bekövetkezett az, amire senki nem gondolt: a rendszerváltás. Gellai Jenő névtábláján a „jogtanácsos” cím „üggyvédre” módosult, a ház pedig bérházból társasházzá alakult, miután a lakók – kedvező áron – megvehették bérleményeiket. Kivéve Pali bácsit, akinek – mivel szolgálati lakásban lakott – ehhez a közgyűlés jóváhagyására volt szüksége.

Gellai ügyvéd azonban azt javasolta, hogy a társasház ne adja el a házmasterlakást egy nyugdíjasnak, hanem tartsák meg annak szolgálati jellegét, és alkalmazzanak új házmasteret.

– És akkor velem mi lesz, maga rohadék? – harsant fel Pali bácsi ajkáról a rég nem hallott csatakiáltás.

Gellai ügyvéd cinikusan mosolygott. Ám indítványa éppen az ellenkező hatást váltotta ki, mint amire számított.

– Tényleg, mi lesz az öreggel? – kérdezték többen is.

– Csak úgy kilödni az utcára hatvan-két évesen.

És a többségben lévő régi lakók mind megsavazták, hogy Pali bácsi megvehesse a szolgálati lakását. Azok, a lakók, akiket a volt házmaster húsz éven keresztül terrorizált. Gellai ügyvéd vállalt vont. Nemsokára leszereltette a nevét és titulusát feltüntető réztáblát és kiadta a lakását albérléte.

Pali bácsi hangja újra betölthette a gangokat, és a lakók folyamatosan tájékozódhattak Gellai ügyvédről:

– Ügyvéd. Miféle ügyvéd? Minisztériumi jogtanácsos volt, Gellai elvtárs, aztán most meg ügyvéd úr.

– Hat évig simogatta az ócska Skodáját, mint a ringyót. Most bezzeg évente új autója van. És egyre nagyobb. Hát miből? Abból, hogy engem annak idején elázott a minisztériumban?

– Hát annyi pénze van a rohadéknak, hogy a lakása már nem is kell neki – a legnagyobb lakás a házban –, és kiadja. Most hallgathatjuk a bérlők zajongását.

Pali bácsi orgánumának teljes regiszterét azonban Gellai ügyvéd bérlőinek tartogatta:

– Hallják, mit ordibálnak a folyosón? Menjenek be a lakásba. Hát már csak ki tudja, miféle népek, meg külföldiek vannak Magyarországon?

Pali bácsi rohamai átmenetileg mérséklődtek, amikor a házba visszaköltözött Gellai Feri – akinek persze tüntetőleg nem köszönt –, majd újból megerősödtek, amikor elkezdődött a lakása felújítása. Így hát

a betonfúró és a bontókalapács szólamai fölött ott függött Pali bácsi ordítása is, de csak mint orgonapont, mert szavainak jelentését nem lehetett kivenni a zajban.

Egy délelőtt – míg Joli néni a piacon volt – maga Pali bácsi készült megmelegíteni a tűzhelyen a második kávéját. Erős gázszagot érzett, és a rózsá meggyújtáskor a szabályozógomb alól is láng csapott ki. Pali bácsi ijedten fordult hazatérő feleségéhez:

– Nem kellene egy új gáztűzhely?

Joli néni összecapta a kezét, majd előkapta a hirdetési újságot.

– Tessék, Zanussi, három rózsás, akciósan negyvenezerért.

– Akció! Persze, a hirdetési szennyben minden akciós.

– De Pali, ez tényleg olcsó. Általában hatvan-hetvenezerbe kerül.

Pali bácsi percekig kidülledt szemmel gondolkozott.

– Rendben – mondta végül nagy sóhajással. – Vegyük meg.

– Háromezer forint lesz a házhozszállítás.

– Micsoda? Az már negyvenhárom ezer.

– De ezért a régi készüléket is elviszik. És nyolcezerért kötik be.

– Majd én bekötöm.

– De akkor nem lesz érvényes a garancia.

– A fene egye meg! Hát hány bört akarnak lehúzni rólunk? Nem, nem és nem! – De Pali, a takaréban több mint...

– Megmondtam. Vigyázzunk tovább.

– Hát majd akkor te vigyázol. Mert én ezen a bombán nem főzök többet. Bármelyik percben felrobbanhatunk.

Pali bácsi konokul hallgatott.

Néhány napig hideget ettek. Majd Pali bácsi megunt a dolgot és lement a henteshez disznótorosért. De amikor beharapott a még meleg kolbászba, megkeseredett a szájában a falat. Majdnem kétszer annyit fizetett, mintha a sütnivalót vette volna meg. Fogott egy ceruzát és vad számításokba kezdett a hentespapíron, hogy hány adag kolbász hozná be az új gáztűzhely árát. Az eredmény elkecsesítő volt.

Csöngettek.

– Ki az isten az? – dördült fel Pali bácsi, pedig a nejlonfüggönyön át megismerte Gellai Feri alakját.

– Gellai Ferenc vagyok.

– Semmi keresnivalója itt!

– De Pali, lehet, hogy segítségre van szüksége az úrnak.

– Segített ő nekem az apjával eleget annak idején, jól tudod.

Az asszony mégis kiszaladt ajtót nyitni. Pali bácsi tüntetőleg hátat fordított és

jól feltekerte a rádió hangját. De azért fülét.

– Az előző bérlő itt hagyott egy vadonatúj gáztűzhelyt – mondta Gellai Ferenc. – Még ki sem csomagolták. Nekünk nincs rá szükségünk, mert egy komplett konyhaberendezést vásároltunk, abban minden benne van.

– Nahát, micsoda véletlen, nekünk is éppen... – Joli néni zavartan elharapta a szót.

– Három rózsás Zanussi.

– Húha! És mit kér érte, Gellai úr?

– Ugyan, semmit. Holnap érkezik az új berendezést, ha gondolják, le is hozatom a szállítóval.

– Hát nem is tudom, igazán, nagyon köszönjük.

Amikor az asszony belépett a konyhába, még sokáig kellett néznie a férje hátát. Pali bácsi konokul hallgatta a rádiót. Joli néni végre összeszedte a bátorságát és a készülék hangerejét lecsavarva a szemébe nézett.

– Pali, nincs más választásunk, ha nem akarsz újat venni.

Az öreg bal kezébe temette az arcát, és tovább osztott-szorított a zsíros papíron.

– Pali, így csak a bekötést kell kifizetnünk.

A hentespapír tele lett számjegyekkel és ákombákomokkal, mintha Pali bácsi valamiféle titkos hieroglifában akarta volna lejegyezni a lelkében tusakodó érzelmeket. Végre mérgesen a feleségére nézett és rámondult:

– Csak azért fogadhatjuk el, mert ott a pénz nem számít!

Amikor másnap a szállító megérkezett, Pali bácsi a legnagyobb éberséggel kísérte minden mozdulatát:

– Vigyázzon, itt lépcső van.

– Most forduljon, szűk a hely.

– Ne tolja a falig, mert leüti a zománcot.

A gázos, aki bekötni jött a készüléket, felfigyelt egy csapconkra a konyhában.

– Ne szüntessük meg? – kérdezte.

– Szüntesse meg – mondta Pali bácsi.

– Most nem lehet, mert mennem kell még két további címre, de este vissza tudok jönni, és akkor megcsinálom.

– Mennyiért?

– Lássuk, aszongya, kiszállás, hollander, végelzáró... Öt ezer forintból ki is hoznánk.

– Tudja mit? Ne jöjjön vissza.

Pali bácsi kigúvadt szemmel méregette az új gáztűzhelyt.

– Pali, ez ugyanaz a Zanussi, mint amit én választottam ki – szólott Joli néni.

– Ötvenezer forint – mérgeledött Pali bácsi. – Negyvenért hirdetik és a végén ötvenegyet. De nekünk csak nyolcezer-

ben van. Hallod, vigyázz rá Joli fiam, mert széthasítalak.

Pali bácsi bement a szobába és indulatosan becsapta maga mögött az ajtót. De a következő percben már megint a konyhában termett. Most tüzetesen végignézte a készüléket.

– Ennek nem lehet levenni a gombjait – jegyezte meg. – Aha, keskenyebb, mint az előző volt, de mélyebb. Nézzük csak a használati utasítást.

Azzal Pali bácsi betűről betűre végigolvasta a használati utasítást.

– Mi az, hogy adattábla? – kérdezte. Kinyitotta a sütőajtót és letérdelve megtalálta az öntapadó csíkot, amelyen a készülék típusa, gyári száma és az üzemeltetésére alkalmas gázfajták voltak feltüntetve. – Aha. Ez is megvan.

Visszaült a hokedlire.

– Tisztítás – mondta. – „Figyelem, ne használjon súrolószert a tisztításhoz. Ez kárt okozhat a készülékben.” Hallod, fiam?

Következő délelőtt – amíg Joli néni a piacon járt – Pali bácsi második kávéja melegítése közben felfigyelt arra, hogy meggyújtás után két másodpercig sem kell nyomva tartani az új gáztűzhely szabályozógombját, míg a régi rózsáin olykor percek után is elaludt a láng. Kávézás közben az új alkalmasosság elé húzta a hokedlit.

– Szép – mondta. – Végül is szép.

Az éppen belépő Joli néni megcsóválta a fejét.

Délben, alighogy a felesége a pörkölt után leszedte az edényt, majd mosogatni kezdett, inycsiklandozó illat csavarodott Pali bácsi orrába a sütő felől. Pali bácsi a levegőbe szimatolt, mint a vizsla.

– Tepertős pogácsa is lesz? – kérdezte.

– Azt a Gellaiéknak sütöm.

Pali bácsi kopasz fejét vértolulás színezte lilára, kevés megmaradt hajszála az égnek meredezett.

– A Gellaiéknak?

– Jaj, Pali, hát csak meg kell köszönjük az új gáztűzhelyt.

Ezen Pali bácsi elgondolkodott. Végül is igaz. Ha az ember keres negyven ezer forintot valakinek a szívességéből, azt meg kell köszönni. Elbizonytalanodott. Talán neki, személyesen is meg kell? A Gellaiéknak? Akármint töprengett is, csak arra jutott, hogy igen, neki is meg kell köszönnie. Segélykérő pillantást vetett az új gáztűzhely felé is, de mintha az is csak azt mondta volna tükrös ajtajával rámosolyogva, hogy igen, neked is meg kell köszönnöd, Pali. De hát hogyan? Megvan! Légteleníti a fűtőtesteket – mert Pali bácsi természetesen megfigyelte, hogy a régi radiátorokat nem cserélték le a Gellaiak lakásban. Bizsergő, részegítő érzés hullámozott át a mellkasán. Segíteni fog! Előkapta a kamrából a szerszámok ládját, lerakta az új gáztűzhely mellé – miközben azt végigsimogatta a tekintetével –, majd berohant a szobába a munkaköpenyéért.

Elkészült a pogácsa. Kövér illata most már nem csak a konyhát töltötte be, hanem a függőfolyosóra is kikalandozott.

– Milyen finom illat van – susogták a szomszédok.

– Joli néni pogácsát süt.

– Na de hétköznap?

– Biztosan ünnepelnek valamit.

Joli néni pedig a mosogatótól a gáztűzhelyhez fordultában felbotlott a szerszámok ládjában, beütötte a fejét a csapcsónkba.

A mentők már csak a halál beálltát tudták megállapítani.

SARUSI MIHÁLY: NÉGY KICSI MÉRGEZ AVANTGARD (NÉGY BESZÉLY AZ 1960-AS ÉVEKBŐL)

Bakonyi István

Termékeny és sokkötetes írónk pályakezdésének figyelmet érdemlő termése látott napvilágot ebben a karcsú kis kötetben. Nem mondhatjuk, hogy elsierte... Bár különböző helyeken olvasható volt a *Hogyan lettem plebánus*, az *Anti-Werther*, a *Szegény ember az árokparton* és a *Pázsit* is, ám így, együtt most látott napvilágot mind a négy írás.

Némi polgárpukkasztós, csúfondáros világ ez, mint ahogy később is fölfedezhetünk hasonló értékeket Sarusi Mihály műveiben. A „nagy magyar csavargás” szellemi eredményei ezek, humorral, pl. nyelvi humorral fűszerezve. Ez utóbbi már az első oldalon, az első mondatokban nyilvánvaló: „Nagy a dámonozás Puskáséknál, folyik a dínom. Húsvéthétfő volna, vagy mi a fene.” A *Hogyan lettem plebánus*, kezdődik így, aztán azt találjuk, hogy több mű lehetőségének vázlatait, cserépeit tárja elénk az akkor még fiatal író. Néhol az igen szellemes mondatok még nem állnak össze szövegegészsé. Hangpróbának persze alkalmas mindez, a főiskolás idősztől. Fölismerhető a részletekben a későbbi pályaszakaszok sok jellegzetessége. Például az abszurd, a népi fajtából.

Akissé megtevésztő címmel, már rögtön a hangütésnél.

Sajátos „népi avantgárd” az *Anti-Werther* is. Persze valójában egyik se, hiszen in-

kább parodizálja mindkettőt. Mozaik-szerű, szellemes próza, fő cselekmény nélkül. Itt is elmondhatjuk, hogy a fiatal író még keresi a hangot, keresi az útját. Egyik legfőbb jellegzetessége – minként a többi „beszélyben” is – a töredezettség. A néha eltérő részletek egymásmellette. Jól érzékelteti kísérletező kedvét is. A laza szövésű szöveget ugyanakkor összetartja egy-egy tételmondat, a kezdő sorok ismétlődése. Pl. így: „Reggel hétkor fölkelek. Nagyot köpök a sarokba, megmosom az ujjaim között.” Bővelkedik groteszk vonásokban is, találunk nála a korabeli Örkény István látásmódjával rokon szellemiségű villanásokat. A következő részlet ilyen: „Vízért megyek az ártézi kútra. Persze ha engedném, három pillanat alatt megtelne jó sűrű esővízzel. Veszettül zuhog. A Körös-parton csuklyába bújít bajszos bácsi hatalmas fecskendővel locsoli a virágokat. Nyugodtan, komótosan. Talán arra gondol, hogyan vesztette el a szüzességét. Hogy tán akkor is így szakadt.”

S van egy kulcsszó: a „beleköp”. Persze fölvetődik a kérdés: van-e itt rejtett közlés vagy többletjelentés? Nem vagyok benne biztos. Érdemes persze gondolnunk Goethe *Wertherjére* is, hiszen a nagy német szerző figurája a polgári normákkal szembehelyezkedő alak, rebellis és szabadelvű. Az öngyilkosságba torkolló élet színönimája. Sarusi – ha nagyon elvontan is – erre mond nemet címadásával.

A *Szegény ember az árokparton* pedig különös, szintén groteszk elemekkel tarkított, helyenként kissé széteső prózaformájú huszadik század sok történelmi gyarlóságát emlegetve, egy állítólagos vöröskatoná szemszögéből. Egyszer-smind kétségtelen, hogy szól benne Sarusi a mindenkor szegény emberek sanyarú sorsáról. Ennél azonban kidolgozottabb, nagyobb lélegzetű mű a *Pázsit*. A legösszefüggőbb történet, szereplői István és Ondris. „István és Ondris együtt nőtt föl. Nincs titkuk egymás előtt, elmondják, kibe szerelmesek, a pázsiton elsőnek egymást választják a csapatba. Nyáron ez a nagy ragaszkodás alig vehető észre, hisz általában bandába verődve lógnak, csatangolnak. Őszre azonban megváltozik minden.” – olvassuk az *Ő, mint ősz* c. alfejezet élén.

Egyfajta regénytörredék, regénycsíra. Színes gyerekkori világ tárul benne elénk, a békési, Körös vidéki tájról. Itt találko-zunk először részletes leírásokkal, például a zsilip világáról. A két fiú kapcsolata épülnek föl a történet morzsái. Jól, valamiféle rejtett és bujkáló nosztalgiával érzékelteti Sarusi, hogy vége az idillnek, a pázsit jelképezte világnak, a múltnak.

Ezek a korai írások mindenképpen igényt tartanak olvasói figyelmünkre. A később kialakult életpálya fontos, korai adaléka.

(*Corvinka Könyvek, Békéscsaba, 2013*)

Áron Attila Utam Bencének

A tiszta forrás

rejtékét kereselem.

Szomjazva egyre

csak megyek,

s iszom a döglött

pocsolyák vizét.

Nap mint nap

bizakodva ébredek

ám látom,

mind messzebb

kerülnek a

bőfödte hegyek.

De a rothadás

ragadós bűzét magamról

mind vakarva,

az egyre növekvő

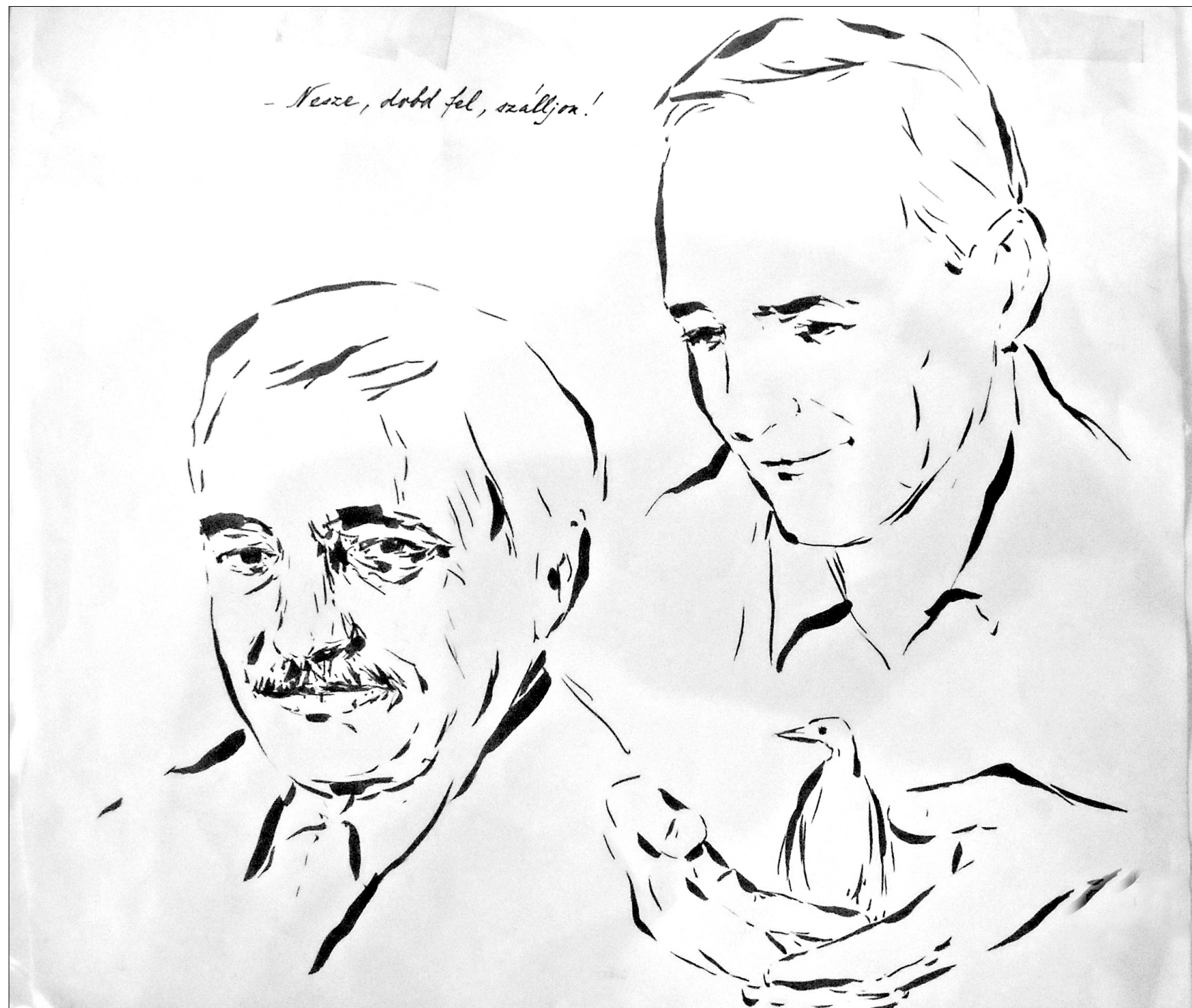
gazt tőporva

csak megyek –

S benne maholnap

bizomnyal elveszek.

2013. június

Szabó Tibor rajza Sánta Ferencről és Sánta Áronról

„ÖRÖKKÉ ETALON MARAD”

Sánta Áronnal – Ratkó Józsefről

Beszélgetőtárs: Babosi László

Sánta Áron édesapja, Sánta Ferenc író révén ismerkedett meg Ratkó Józseffel. 1969–1974 között a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán tanult biológia-testnevelés szakon, később még három diplomát szerzett: esztétika szakosítót az MLEE-en, az Iparművészeti Főiskolán tervezési és művészeti szakmenedzsert, valamint az ELTE Jogi Továbbképző Intézetében demográfusi oklevelet. A magyar irodalomban Áron Attila néven jelentkezett novellákkal, az utóbbi években verseket ír. Ratkóval és néhány főiskolai társával az 1970-es évek elején tanyajáró népművelő csoportot hoztak létre.

– *Hogyan ismerkedett meg Ratkó Józseffel?*

– 1958-ban vagy talán '59-ben, ugyanis ekkor nálunk laktak kb. két hónapig, de erre Ratkó felesége, Csöpp biztosan jobban emlékszik, hiszen én akkor voltam 8-9 éves. Jóska akkor rúgták ki a szegedi egyetemről – amire nagyon büszke volt, „sekély e kéj” alapon.

– *Ez 1959-ben történt.*

– Angyalföldön, a Tripolisz melletti lakótelepen laktunk egy első emeleti, háromszobás lakásban (a téglapépület ma is áll). Ők a legkisebb szobában laktak, mi négyen fiúk a nagyszobában. Édesapámnak sikerült állást találnia Jóskaéknak a budafoki Pincegazdaságban. És egy emlék: amikor Jóska, az első fizetését megkapva, egy nagy zacskó narancssal állított haza, boldogan mosolyogva, hogy azt nekünk hozta, édesapám nagyon indulatosan letorkolta, hiszen akkortájt mi sem éltünk jól.

Jóska többször járt nálunk Szabolcsba kerülésük után is, módfelett tisztelte és becsülte édesapámat – ebben a mester iránti tisztelet is megjelent.

– *Ratkó is szerepet játszott abban, hogy a nyíregyházi főiskolára jött tanulni?*

– Igen, egyértelműen. Amikor a felvételi után lehetőségem nyílt arra, hogy döntsek, melyik főiskolán kezdjem meg a tanulmányaimat, gondolkodás nélkül Nyíregyházát választottam. A döntés mögött, legalább fele részben, a Jóska-hoz való közelség játszott közre.

– *A főiskolai hallgatók ismerték Ratkót és költészetét?*

– A kérdésre tisztességgel, nincs igazi válaszom. Én magam, biológia-testnevelés szakos lévén, nem sokat kommunikáltam a magyar szakosokkal, akkor sem, amikor már az első évben létrehoztam a *Tani-tani* című iskolai lapot. Tudom, hogy főként a Szabolcsból, a Hajdúból és a Borsodból érkezők ismerték Jóska sokan. Ő ezen a vidéken megkerülhetetlen volt. Arról, hogy milyen véleménnyel voltak róla, felelősséggel nem nyilatkozhatom. Valamikor, talán harmadéves lehettem, csináltunk egy főiskolai színpadot, és írtam-szerkesztettem egy darabot *Énekelhet nektek az ember, nem szabadok akartok lenni, hanem gógós gazdagok* címmel.

– *Ez Ratkó Új évszázad kellene című verséből való.*

– Igen. A darabot be is mutattuk, miután a főiskola pártbizottsága előzetesen bekérte és engedélyezte azt. Ezt azért sikerült elérnünk, mert szerzőként egyik évfolyamtársam, Orosz Péter nevét tüntettük fel, aki az akkori megyei párttitkár fia volt. Az előadás, amely sok Ratkó idézetet is tartalmazott, sikert aratott. Közvetlenül a premier után az egyik tanár a marxista tanszékről megkérdezte, hogyan gondolom azt, amit a darabban kimondtam, hogy a hatalom folyamatos törekvése a társadalom atomizálása. A bemutató kedvező fogadtatása ellenére,

úgy gondolom, hogy Jóska megítélése a diákok körében ambivalens volt. Véleményüket nem a versei megismerése alapján alakították ki, hanem sokkal inkább az otthoni és a különféle baráti környezet ítélete szerint. Legvalószínűbb, hogy azok pedig, akik nem ismerték, közömbösebbek voltak iránta.

– *A főiskolai évek alatt Ön rendszeresen meglátogatta a járási könyvtár igazgatójaként dolgozó Ratkó Józsefet Nagykállóban?*

– Igen. Olykor előfordult, hogy Orosz Peti vagy Fábán Béla is velem jött. Volt egy barátunk, aki Tiszadobon élt és dolgozott nevelőként a gyermekotthonban, Bugya Pista. Vele szintén gyakran mentem Jóska-hoz. Hármónkat igen szoros barátság fűzött össze, ez közismert volt.

– *Milyen témákról beszélgettek? Olyan politikai tabuk, mint pl. 1956 vagy a kisebbségi magyarság helyzete szóba kerültek?*

– Elsősorban az éppen aktuális témákról. Akkoriban nagy ideje volt az író-olvasó találkozónak, melyeket szép számmal szervezett Jóska a kállói járáshoz tartozó településeken is. (A *Kilencek* egyikének, az általam nagyon kedvelt Kiss Benedeknek én is szerveztem estet a főiskolán). Természetes volt, hogy a kulturális közéletben zajló események rendre szóba kerültek, hasonlóképp a politika világában történt események. Az Ön által fölemlített témakörökben olyan szintű egyetértés volt közöttünk, hogy beszéljünk sem kellett róluk. Ha mégis szóba kerültek, mindig valami éppen aktuális politikai eseménnyel, új fejleménnyel összefüggésben elemezve, értelmezve, mindig reménykedve, de a realitásoktól nem elszakadva. Ebben a vonatkozásban, nem különböztünk az akkori nemesebb, nemzetben gondolkodó értelmiségitől: ezekről a témákról csak úgy, nem folytattunk diskurzust. Nem voltunk tehát valamiféle összekülvők, nem szövögettünk terveket a rendszer megdöntésére sem. Ami nem zárja ki azt, hogy mindig éberben figyeltük, mi az a határ, ameddig el lehet menni. S ezt megbeszéltük. Sokkal inkább beszéljünk a falusi földművelő emberek életéről, helyzetükről, meghallgattuk Jóska beszámolóit, történetit sikeresen végződő vállalkozásairól (pl. egy televízió szerzése valamelyik tanyaközpont iskolájának).

Természetesen mindig országban, nemzetben gondolkoztunk, s így tekintettük át a világ dolgait is. Valahogy mindhármunk számára egyértelmű és magától értetődő volt a sorrend, ahogyan az embernek a világon léteznie kell: első a család, aztán a szűkebb és tágabb rokonság, majd a nemzet, és csak ezek után jöhet Európa s a nagyvilág. Ezt a fajta mentalitást a környezetünk előtt titkolni nem igen lehetett, mi nem is törekedtünk rá, ez már elég volt arra, hogy nemkívánatos elemekként nézzen ránk a hatalom. (Aminek lehetett éppen egy tanácselnök vagy párttitkár, szakszervezeti vezető vagy más „hivatalos” személy a megtestesítője.) Mi magunk is tabuk voltunk, ha úgy tetszik.

Hárman rendszeresen jártunk horgászni. Felejthetetlen napok voltak ezek. Ha Tiszadobon horgásztunk, mindig kora hajnalban keltünk, mert Jóska már négy óra körül fölkel, kávé főzött és közben folyton hangosan szövegetet minket, mondván, hogy a pontyok már rég elkezdtek a reggelit.

– *Hogy vetődött fel tanyai népművelői előadások ötlete?*

– Beszélgetéseink során gyakran elhangzott, hogy vannak tanyák a nagykállói járásban, ahol nincs villany, s Jóska, az általa vezetett járási könyvtár aggregátorral felszerelt mikrobuszával rendszeres időközönként visz és vetít játékfilmeket az ottaniak nagy örömeire. Elmondta, hogy minden esetben szívélyesen fogadják, amikor valamilyen aktuális ügyben vagy csak beszélgetni megy hozzájuk, és annyira érdeklődnek az ország s a világ dolgairól, hogy nem győzi válasszal. Mivel a tanyákon villany nem volt, televíziót nem tudtak nézni, rádiót is csak az hallgatható, akinek volt egy kis Sokol vagy más efféle elemes táskarádiója. Szinte törvényszerűen következett, hogy a gondolat a gyakoribb látogatásokról megszülessen. Őszintén mondom, hogy pontosan nem emlékszem, ki fogalmazta meg először konkrétan egy tanyajáró csoport létrehozásának ötletét. Közös szüleménynek tartom ezért, mert minden jel erre mutat.

– *Kik vettek ebben részt?*

– Mindannyian a főiskola nappali tagozatos hallgatói voltunk, de nem volt közöttünk népművelő szakos, azt sem tudom, volt-e már akkor a főiskolán ilyen tanszék. A társakat magam választottam, megkérdeztem, volna-e kedvük egy tanyajáró csoport munkájában részt venni. Nem lehet véletlen, hogy akiket

kértem, mind vállalták a dolgot, még-hozzá lelkesen. Csak „Sánta brancs”-nak becéztek bennünket. Vállalva, hogy megsértem azok érzékenységét, akikről ilyen-olyan okból elfeledkeztem, csak néhány nevet említek. Elsőként Fábán Bélát, aki kitűnő szobatársam volt a kollégiumban. Aztán az ő két csoporttársát, Tarnavölgyi Györgyöt és Orosz Pétert, továbbá Tóth Margitot és Bontovics Ilonát, valamint csoporttársamat, Zamatóczky Lászlót. Több névre nem emlékszem. Talán még három-négy név hiányzik. A társaság összetétele alkalmanként változott.

– *Hová és mivel jártak ki előadásokat tartani?*

– A Nagykállói Járáshoz tartozó tanyákra jártunk ki. A ma már Balkány városhoz tartozó Csiffyanyára, Tormáspusztára, Abapusztára, valamint Nyíri tanyára, amely most Geszteréd része. Ezek lélekszáma talán néhány száz volt, de lehet, hogy az egyiknek még annyi sem. Minden esetben a kállói könyvtár már említett mikrobuszával közlekedtünk.

– *Kik tartottak előadásokat?*

– A további félreértések elkerülése végett: igen, tartottunk előadásokat is. Ha egy földrajz szakos azzal az ötlettel állt elő, hogy ő a naprendszerrel tartana diavetítéssel egybekötött előadást, ám tegye meg. A tanyasi emberek hihetetlen befogadóak voltak, tele kérdésekkel. Cserébe egy-egy mese elolvasásáért, vagy a *Csodálatos furulya* diavetítőn történő lejátszásáért, mindennél többet érő hálás szeretetet kaptunk. Ám ez csak keskeny szelete volt a tevékenységünknek, mert csináltunk bábszínházat, tartottunk fölolvások és előadói esteket, szerveztünk „bált”, mindemellert, szabad és kötetlen beszélgetéseket folytat-

tunk olyan témákban, amit fölvetettek. Gítározunk és együtt énekelünk velük a divatos slágereket. A legkevesebb szó a politikáról esett. Számukra a politika az volt, hogy bár rendszeresen fizetik a települési adót (nem tudom, ezt akkor pontosan hogyan hívták) még sincs villanyuk, vizük, útjuk se. Ezt szinte minden alkalommal bánatosan mondogatták, és kérték, ha tudunk, valahogy segítsünk.

– *Volt valami előzetes tematika, esetleg „tanyaterv”?*

– Nem. Teljesen spontán módon alakult ki egy-egy este programja, szerencsére azonban ötletekben mindig gazdagok voltunk.

– *Hol tartották az előadásokat, kik hallgatták Önöket? Milyen volt a fogadtatás?*

– Az esteket egy a legközelebbi lakóháztól talán kétszáz méternyire lévő, egy helyiségből álló iskolaépületben tartottuk, amit hideg esteken vaskályhával fűtöttek be. A kis terem, ahol fogadtak, mindig zsúfolásig megtelt. Ez ötven és száz fő közötti lélekszámot takar. A legöregebbtől a karon ülő kisdededig, vegyes volt a társaság. Az egyes este programjairól semmit nem tudtak előre, de azt hiszem, ez nem is számított. Az estek után olykor behívtak az egyik házhoz, és bőséges vacsorával kínáltak. Olyan finom húsvetéseket nem ettem – azóta sem. Úgy éreztük, mélyen a szívükbe fogadtak bennünket. Ennek bizonyosságát is adták később, amikor le kellett állnunk. Az egyik tanyáról a nagy öreg, a „tanyavezér” (vagy nevezzük akárhogy) megkeverte Jóska Kállóban. Azt mondta, azt hallották, hogy Jóska le akarják váltani, minket meg ki akarnak rúgni a főiskoláról a tanyajáró csoport miatt, merthogy „lázítunk a tanyán”.

– Melyik évben csinálták ezeket az előadásokat? Kb. meddig tartott?

– Sajnos, nem tudok pontos választ adni. Talán egy tavasz, egy őszi és egy tél, ebben a sorrendben. Az év lehet 1972 vagy 1973. Többet megtudhat, ha a Nyíregyházi Rádió archívumában megőrizték azt a riportot, amit ez ügyben akkor velünk Ágoston Pista készített, aki a rádiónál dolgozott. Ebben a beszélgetésben főként Tarnavölgyi György vitte a szót, de információk értékét tekintve korrekt, és sokat segíthet Önnek.

– Ez a riport nem őrződött meg. A hivatalos szervek – gondolom – nem őrlték a népművelői hevíletüknek, hiszen ez egy teljesen civil és általuk nem ellenőrzött kezdeményezés volt.

– Igen. A párt és követői azt mondták, amit az előbb említett öreg visszahallott: hogy „lázítunk a tanyán”. Egy-két példa. Egyik alkalommal, egy nagyon kedves lány, akinek sajnos a nevére nem emlékszem, azt panasolta, hogy az édesapja azzal fenyegette meg, hogy kivesszi a főiskoláról, ha még egyszer velünk tart. Ő azonban jött. Az édesapja pedig, szavatartó ember lehetett, mert valóban kivette a főiskoláról.

Közvetlenül azelőtt, hogy felhagytunk a tevékenységünkkel, egy nagyon hideg téli estén hazaindulván a tanyáról, a kisbusz elakadt a nagy hóban, ráadásul valami el is romlott benne. Ott ültünk a kemény mínuszokban vagy két órát, amíg a sofőr begyalogolt a legközelebbi településre (talán Biribe), és egy traktort szerzett, ami bevontatott bennünket Kállóba. Akkorra már hajnalodott. Jóska itatott velünk egy pohár pálinkát meg forró teát, és az első busszal visszautaztunk Nyíregyházára. Alighogy rendbe szedtük magunkat Belával, neves tanári küldöttség jelent meg a szobánkban. Neveket nem említék, mert arra érdemtelenek. Mindenféle fenyegetőzés elhangzott, hogy mi a lányokkal hol töltöttük az éjszakát, és hű, milyen pálinka szagunk van, hogy ez így tovább nem mehet komolyabb következmények nélkül. Az asztalunkon vörös terítők voltak, amire azt mondta valamelyik, hogy mi meggyalázzuk a szovjet zászlót, vegyük le azonnal azt a terítőt. Egy másikuk, a falon függő képre mutatva, ordítva mondta, hogy azt a pornográfát azonnal vegyük le a falról és tüntessük el. A kép Matisse *Körtáncának* pontos, igen jól sikerült másolata volt, amit a szobatársam készített. Erre azért nem került sor, mert az egyikük sügva, valószínűleg fölvilágosította kollegáját a dolog állásáról.

Egyikünk elpanaszolta, hogy valamelyik tanár nem akar aláírást adni neki. Ezt közülünk másokkal is eljátszották, ami a fenyegetésnek leginkább kézenfekvő módja volt. Amikor a dolgok már

idáig jutottak, úgy döntöttünk, hogy leállunk, amit Jóska is szorgalmazott, elkerülhetetlennek tartott és támogatott. Hiszen ő értünk is felelősnek érezhette magát. Tanulmányaink zavartalan folytatását illetően volt okunk a félelemre, de azt is fontosnak tartottuk, hogy Jóska ne okozzon problémákat a további működésünk. Biztos vagyok abban, hogy kivétel nélkül mindnyájunkban, akik ebben a csodálatos tevékenységben részt vettünk, megerősödött és végképp meggyökeresedett két dolog: az egyik a szeretet és az elkötelezett felelősség a tanyán élő, vagy általában a földet művelő emberek és sorsuk alakulása iránt. A másik a fennálló rendszerből való teljes, meggyőződéses kiábrándulás. Azt hiszem, igazán akkor váltunk felnőtt emberekké.

A történethez tartozik, hogy valamelyikünk évek múltán egy valamiféle KISZ-es rendezvényen, azt hallotta, hogy a főiskola KISZ szervezete egykoron még egy kiváló tanyajáró csoportot is működtetett. A KISZ-nek ez szokása volt akkoriban. Ha valaki egy akármilyen témában javaslattal állt elő és a megvalósításhoz a KISZ segítségét kérte, lehurrogták, mondván, hogy az ötlet nem ér semmit. Bizonyos idő elteltével azonban az „ötlet” ismét fölbukkant, de már a KISZ fölvetésében és szervezésében valóslult meg.

– Ön az édesapja nyomdokán járva szintén foglalkozott írással. Ratkó miképpen vélekedett a novelláiról?

– Nagy tehetségnek tartott, csakúgy, mint az édesapám. A hetvenes évek elejéig mindössze két novellám jelent meg. Az egyik annak a gimnáziumnak lapjában, ahova jártam, *Fiú rövid kabátban* címmel (ekkor mondta édesapám először, hogy nagy tehetség lakozik bennem), a másik, *A Breyermayerfrigyeselek*, a Borbély Sándor szerkesztette *Universitas '70* antológiában. Utóbbinak nagy visszhangja volt, a rádióban is fölolvasták, a főiskolán Jóskaival együtt hallgattuk meg. Gondolom, ezek alapján ítélte meg, persze nem elhanyagolható, hogy beszélgetéseink, világnézetem, véleményem a dolgokról legalább ilyen meggyőző erővel játszottak közre. Később, ha egy ismeretlen emberről kialakított véleményében egészen biztos akart lenni, engem kérdezett róla (ezt ő maga mondta). Nem tudom, mások hogy vannak ezzel, de azt hiszem, a tehetség az ember arcára ki van írva, sugárzik minden porcikájából. Így tehát Jóska, biztos volt benne, hogy komoly írói munkásság, pálya áll előttem. Megerősítette ezt a meggyőződését az Új Írás 1979. júniusi számában megjelent *Hétköznap* c. novellám is. Fábíán Zoltán író, aki akkoriban az Új Írás külső munkatársa volt, még a lap kinyomtatása előtt fölvitte megmutatni édesapámnak azzal a felkiáltással, hogy „Feri megvan az utódod!” Édesapám ak-

kor még nem olvasta az írást, de az Áron Attila névről rögtön tudta, hogy én vagyok a szerző.

– Később felhagyott az írással.

– Valamikor '90–93 között minden korábbi írást, följegyzéseimet ostoba módon elégettem – mondván, hogy nekem a családommal kell foglalkoznom. Ha erre gondolok, egyszerűen nem értem, mi volt akkor velem, nem is én voltam talán.

– Milyen embernek ismerte meg Ratkó Józsefet?

– Nehéz helyzetben vagyok, mert egész életem során „jegyzett” valódi és mély baráti kapcsolatra épülő emberről kell beszélnem, ami igen nehéz. Hiánya örök fájdalom. Szinte gyermeken derűs, cinkos, bizalmat és szeretetet sugárzó játszótársi mosolya, amelyet mindenki más is megismerhetett, örök kísérőm. A magyar Villon, de József Attilá-san. Igazi költő, aki bármikor, bármiből rimet farag és kacag. Mélyes ember szeretete, tisztelete a földet művelő ember iránt oly természetes módon fakadt jelleméből, mint ahogy tavasszal az első hóvirág nyílik az erdőszélen. Nem akadt ember, aki vele találkozván, elkerülhette volna, a belőle természetes módon áradó őszinte derűt, a felkínált baráti – és a fonterebb már leírt – mosolyt és ölelést. Mindenki örült, ha a barátjaként beszélhetett róla. Ennek megfelelően voltak ellenségei is – ahogy ez lenni szokott – szép számmal. Velük megharcolta mindig az aktuális csatát, de soha nem volt benne gyűlölet senki iránt (még Aczél György iránt sem.) Járásai könyvtárgazgatóként beosztottai szeretve becsülték és tisztelték. Sajátos munkastílusát a költő bohémságaként elfogadták, mert tudták mennyit tesz a vidék fölemelkedéséért. Sokszor harcolva, gondolkodás nélkül szembenemve a hivatalossággal, a párttitkárokkal és tanácselnökökkel, az egész megyében, de főként a Kállai járásban ismerték az emberek, és elismerték munkásságát.

Módfellett tájékozott volt irodalmi kérdésekben, de leginkább a körülöttünk zajló életéről, a szabadságról, az erkölcsről lehetett vele beszélgetni. Az erkölcs és a szabadság volt számára mindenben az origó s az etalon. Szerette és tisztelettel gondozta a családját.

Feltolakszik belőlem egy Jóska-ra nagyon jellemző történet. 1973 vagy '74 szilveszter napján Bugya Pistával megint elmentünk hozzá Nagyállóba. Kora délután volt, beültünk a kocsmába és beszélgettünk. Fölverődött, hogy vajon miként tölti a napjait és a szilveszter a már említett Zamatóczy Laci. (Sajnos nemrég meghalt.) A főiskolán Laci ellen egy sunyi indokkal fegyelmet indítottak. Én mint az évfolyam KISZ-titkára pró-

báltam őt védeni, de sikertelenül, mert véglegesen kirúgták. Néhány évnyi tanítás után sikeres vállalkozást hozott létre, ez a mai nap is működik. Szóval a Koczoztanyára (valami szerencsétlen marha Béketelepnek nevezte át, szégyenszemre még ma is ez a név szerepel) került a feleségével és ott tanított az iskolában, már jó egy éve. „Mi lenne, ha meglátogatnánk?” – vetette föl Jóska, azzal a sajátos huncut mosollyal az ajkán. „Rögtön jövök” – mondta Jóska, és eltűnt egy félórára. Már sötét volt, talán hat óra felé járhatott, amikor vonatra szálltunk. Nem emlékszem, melyik településen – Szakolyban vagy Biriben – szálltunk le a vonatról. Kutya kemény hideg volt, napokkal azelőtt a vastag hóra ónos eső esett, ráfagyott, majd újra legalább tíz centis hó esett. Busz a vonatállomástól a tanyára nem volt, a földúton térdig érő hóban gázolva törtettünk. Kétoldalt az akác fagyos ágai csillogtak, s az erősödő szélben hangosan kocogtak össze. A szél természetesen szemből fúj, szempillánkra ráfagyott a hó. Énekelünk. Igen, ha mégoly hihetetlen is. Jóska belekezdett az *A Csitári hegyek alatt*ba, és mi csatlakoztunk. Aztán sorban jött a többi is. Vagy két óráig gyalogoltunk az erdőben. Amikor megérkezettünk, Zama barátunk öröme mindenért kárpótolt. Bor került az asztalra, s Jóska tovább énekel – velem is. Kis idő múlva, a táskájából elővett egy könyvet, Juhász Ferenc *Anyám* c. kötetét, és elkezdte olvasni az elejétől. S olvasta órákon keresztül, leállítani nem lehetett, csak az éjfél harangszó állította meg, amit a rádió sugárzott. Később persze, miután a könyv végére ért, még nagyon sokat beszélgettünk reggelig. Hát így esett, így telt el ez a szilveszter.

– Hogy alakult a kapcsolata Ratkóval a főiskola után?

– Barátságunk egészen az 1989-ben bekövetkezett haláláig tartott. Bár nekem el kellett jönnöm a megyéből, mert kitiltottak. Azt mondták, soha ott nem kapok állást – így is lett.

– Ennek mi volt az oka?

– Én meglehetősen jó színvonalon futballoztam, de nem akartam a Nyíregyházi Spartacus hivatásos labdarúgója lenni, pedig már egy szövzeti lakásra is befizetett nekem az egyesület, amiről nem tudtam, de a döntésem ez sem változtatott volna. Megállapodtam egy falusi iskola igazgatójával, hogy ott fogok a feleségemmel együtt dolgozni, még a leendő szolgálati házat és a hozzá tartozó nem jelentéktelen földdel is megmutatta nekünk. Ez volt valamikor 1974 tavaszán. A diploma átvétele után, amikor jelentkeztem nála, úgy kezelt, mintha nem ismerne (pedig már korábban is jól ismertük egymást) és azt mondta, hogy sajnos már nem aktuális a dolog.

Végül Pomázra kerültem, egy általános iskolában kezdtem tanítani, ahová eljött Jóska, hogy megnézzék, hogyan élünk. Én rendszeresen lejártem Tiszadobra Bugya Pistához, aki a hármas barátság korában már említett tagja volt. Ilyenkor, ha tudott, Jóska átjött Kállóból a kismotorjával, később a Pityuval közösen vásárolt öreg Moszkvicsával. Nagykot horgásztunk, esténként a piros kockás terítővel terített asztalnál a Vén Halászbán jótartunk, ittunk, beszélgettünk. Aztán magyar népdalokat énekelünk, amiben gyakran támogatást kaptunk egy öreg cigány hegedűstől. Majd miután a Vén Halász megszűnt, az egyre silányabbá váló vendéglátás valamelyik presszójában, de többnyire a faluközpontban álló szocreál „étteremben” vertünk tanyát, ahol később már nem is főztek, csak egyszerű kocsmaként működött, tele mindenféle pénzbedobáló gépekkel. Itt mindig ugyanahhoz az asztalhoz ültünk... – ma is odaülnek, ha ott lennének. Aztán ott voltak a már javában működő nyári olvasótáborok, amelyeket nyaranta szerveztek Pityuval Kállósejnyében és az egész északkeleti országrészben. Ha tehettem, meglátogattam ott is őket. Ha Jóska Pesten járt, mindig megkeresett. Később a tanítást abbahagyva, kultúrközmunkásként tevékenykedtem. Előbb a Fővárosi Tanács Klubjában, 1988-ig pedig a Fővárosi Művészek Klubjában, ahol pl. szabolcs-szatmári estet is szerveztem, melynek keretében szabolcsi írók, költők művei hangzottak el, valamint kiállítás nyílt szabolcsi festőművészek munkáiból. De Ratkó bejött hozzám, a Parlamentbe is, amikor Pozsgay Imre államminiszter titkárságán dolgoztam. Ezekon kívül további előadói estek és mindenféle egyéb alkalmak is adódtak a találkozásra.

Eszembe jut egy másik humoros történet. Valamikor a nyolcvanas évek elején Jóska végre hallgatott a régóta ismételtgetett orvosi tanácsokra, és bevonult a kórházba Nyíregyházán. Amint megtudtuk, Pityu hívott, menjünk és látogassuk meg őt. Ahogy beléptünk a kórterembe, megölelte üdvözöltük egymást, Jóska kiáltani kezdett: „Nővér! Nővér!” Amint a nővérke megjelent, adta az utasítást: „Nővérke, hozzon azonnal egy üveg pezsgőt!” A nővér rezignáltnan vette tudomásul a kérést – és elhagyta a kórtermet. Természetesen nem hozott pezsgőt.

A temetését lekéstem, mert Olaszországból éppen hazaérve Ferihegyen hiába ültem mindjárt autóból, nem érhettem le időben. A könyvtárba mentem, ahol a gyászolók között Bugya Pistával találkoztam, és együtt kimentünk a sírhoz. Úgy vélem, hogy Jóska életműve kicsit nagyobb nyilvánosságot, több figyelmet érdemelne ma is. De az etalont nem bántja a föld, sem a víz, sem semmi más, semmiféle módon nem érthet neki, kárt nem tud benne tenni – örökké etalon marad. És barát.

Rózsa Endre versei

A látó

Lát, aki látat;
szálanként vet serkedő
szakállad árnyat.

Ezüstpart

Alkony. Szél éled.
Hűlő vízbe a horgony -
magadba mélyedsz.

RÓZSA ENDRE

Deák Mór

Szólószem-szemed van, mondta a feleségemnek Kiss Bence szüretén Rózsa Endre. Már nincs feleségem, már nincs a Bencének szölege, már nincs Bandi sem.

De micsoda mondat ez! Mennyire Rózsa Endré-s! Szólóval a kezében, szüretelés közben, mosolyogva mondja, zöld szemű asszonynak. Költői, elvonatkoztatott, kedveskedő, és ez jellemző mindenre, amit tett.

Akkor is segített, akkor éppen Bencének. Máskor másnak, ahogy adódott, ahogy szükség volt rá. Sokan és sokféleképpen írtak már költészetéről, lassan tán többet, mint amennyit Ő egész életében írt. Nem jutott ideje írni. És nem csak azért, mert fiatalon ment el, nem: az életmű kész és egész. Túl sok idejét áldozta arra, hogy mások írjanak. Fitalok, tehetségek kedvéért megtette azt, amit önmagáért nem: harcolt értük.

Harcolnia Neki mással kellett. Betegségével, pedig azt is magának köszönhetette. Ha nem nyeli le csalódásait, a keserű taposómalom napi porát, a tehetetlenséget, ha ordít, csapkod, kiadja magából, ami nagyon fáj, ki tudja, mi alakul másként. De Ő mosolygott. Rá mindig lehetett számítani. Mindenben.

Bence kocsiával száguldottunk Vácra, amikor megtudtuk, milyen nagy a baj. Az alagsorban feküdt, egy folyosóra kitolt pótágyon, lebénulva. Joe, Utassy Jóska elkezdett ordítani, orvosokért üvöltött, mit képzelnek maguk, ezt senkivel nem lehet megtenni, nemhogy Rózsa Endrével, tajtékzott, de tudtam, csak fájdalom elöl menekül ő is. Bandi megszorította a kezemet s az ép szeméből sugárzott felém olyasvalamit, amit senkinek nem kívánok, hogy része legyen benne. Beszélni nem tudott.

De azért talpra állt. Megtanult járni, beszélni, bal kézzel írni. Hányan volnánk képesek erre?

Fölépülése utáni első nyilvános szereplését mi másért, ha nem fiatal költők első kötetének bemutatásáért vállalta volna.

Előtte megbeszélte a feleségével, hogy, ha nem tudná beferezni bármi okból a bemutatást, folytassa Klára. Talán át is vette vele otthon a szöveget.

Akit bemutatott, én voltam.

Akit én most megpróbálnék bemutatni, már nem Ő.

Írhaték napestig Róla, de csak köszönetet tudok mondani. Neki, mert volt, és Vácnak, mert ápolja emlékét.

Koncsek József

Csak Rózsa Bandi mosolyog

Gyöngyosor-olvasó

a halott barát emlékére

1.
Kapar az idő, mint a tyúk,
nehezen érzi jól magát.
Groteszk betonlap rá a múlt.
S minden dolgokban bénaság.

Káré Magdolna bennem él.
Varázsrókkája van neki,
ha jobbra üt, engem vetél,
ha balra, a múltját üti.

... Csak Rózsa Bandi mosolyog.
Tenyerén gyöngyosor. Pergeti.
Fűtök? Milyen a „mi-dolog”?
S villáma? Fergetegei?

És – a hegycsúcon, Vác fölött
már elnézzük Naszály felé
a felhőt. Barnák a rögök,
szaglik az áldott szilvalé.

Tán üveghegyen inneni
lólábú metafizikát
villantok ide isteni
éllel, ha köleves se várt.

Ülj le, Bandi! Ez itt a völgy.
Zománcvörös az égi máz,
a nyüzött akácfa, a tölgy,
a lefutott bordás faház.

Sötét Dobó-kockával játszom.

Várkapitány, a verseid!

„Szarvasagancsnyelű huszonhárom...”
A csontjaim, a csontjaid.

Bandi! Ki merete mondani
a múltnak: „AZ nem én vagyok!”?
Magát jövőnek vallani
vélte. Ki az, ki mosolyog?

... Csak Rózsa Bandi mosolyog,
a fénylő sebre rátakarni
a jó erőt. Szólít e mód,
e Dózsa-virág Rózsa-Bandi.

E Dózsa-Rózsa Gandhi-Bandi
egy mezítlás figurá,
ki úgy tud semmivé maradni,
hogy szétröbben egy háború.

2.
A vers, amit az ember ír,
a láng, amit az ember óv,
tükkörarcú, akár a víz,
s az ember szól. És nem motyog.

A láng, amit az ember óv
nem tüzesíthet ránk vasat.
S ha kibúny, villámot lopok.
Parázslék szavad.

Az értő így, vagy úgy, leír...
sebet sebbel takarna el?
Sebbel-lobbal? Hogy lángol a papír,
s majd elhamvadni kell?

Hallgassak? Éljen más a szóval?

De mi emel? Naszály felé visz
a szél. Lángban áll a hegyoldal.
Sit tibi sancta terra levis!

Legyen a föld könnyű neked,
Bandi, az ég nehéz, panaszkodj,
de nem görög mítoszban égett
füstaranysárgára arcod.

Nincs közöm görög istenekben,
nem sas – szesz tépdesi a májam.
Am a Démon nem ismeretlen,
ha rólam szól hazámban.

Ugyan! A történelmünk érti,
mi az a rejtély Vác fölött,
s hogy mit takart el a férfi,
miközben betonport köpködött.

(S tudtuk: Istennel egybeérni
a hegycsúcs-száraz tény fölött
csakazértis, mégis megéri,
bár takargassanak ködök.

Hiszen az, aki hegyen él,
csontjait kockára veti,
nem zsigerekből beszél,
az Istent élheti.

S hogy ott a börtön? Lerovom,
hogy Vác fölött az Űr, nem űr,
s leckét ad a ravatalon
Tulp doktor, a tulipánkezű...)

RÓZSA ENDRE: „SE HÍJA, SE HÓJA...”

Vasy Géza

Az utókor feledékenységéről könyvtárnyit összeírtak már elődeink s mi magunk is, mégse törődhetünk bele abba, hogy évtizedről évtizedre egyre több vitathatatlan érték vár arra, hogy az újabb nemzedékek, de idősebbek is megismerjék, gazdagodjanak általa. Természetesen nemcsak a szépirodalom alkotásairól, s nem is csupán művészeti alkotásokról vagy történelmi emlékekről van szó, ám úgy gondolom, hogy az ezredforduló két évtizedében talán éppen az irodalom vált a legnagyobb veszteség, nyolcszáz év magyar és több ezer év világirodalma sodródott a közgondolkodás perifériájára.

Az elmúlt egy-kétszáz év irodalom- és művelődéstörténete, bár hullámzásokkal, értékingadozásokkal, de kialakított egy olyan értékrendet, amely körvonalazta azt a tudásanyagot, amelyet az érettségi szintjén művelt embernek ismernie kellett. Ehhez elvileg hozzátartozott az az igény is, hogy a felnőtt egész életében szépirodalmat is olvasó lény.

Manapság, sajnos, egyesek már az irodalomtörténeti igényű közoktatás szükségességét is kezdik kétségbe vonni. S ha ezt nem is javasolják, gyökeresen szűkítenék az ismeretek körét, hiszen állítólag már nemcsak Pázmány Péter vagy Zrínyi Miklós, hanem Jó-

kai Mór, sőt Arany János is „nehéz” olvasmány a jelenkor ifjai számára. Ha ez a helyzet a XIX. század legnagyobb klasszikusaival, mire számíthatnának a közelmúlt alkotói? Például Nagy László vagy Sánta Ferenc, akikről néhány éve mondták nekem magyar szakos bölcsészhallgatók, hogy műveik nehezen megérthetők. S mire számíthat az a költő, író, aki el sem jutott addig, hogy kötelező vagy ajánlott olvasmány legyen? Aki meghalt, mielőtt még Kossuth-díjat vagy más nagyobb elismerést kaphatott volna? Mire számíthat például Rózsa Endre életműve? Ő 1941. október 30-án született, Pécsen, tehát még most is csak hetvenesztendős lenne, ám 1983-ban súlyos betegség támadta meg, s 1995. április 18-án meghalt.

A hatvanas évek végén nemzedékének egyik vezéregyéniségéként tűnt fel, megérdemelten és indokoltan. Erősítette ezt a szerepet, hogy nem egymagában, hanem egy csapattal együtt indult, a Kilencek néven elhíresült költőkkel, akiknek 1969 decemberében jelent meg az Elérhetetlen föld című antológiája. Ez a könyv irodalomtörténeti jelentőségének bizonyult, s Oláh János címadó verse mellett embléma-érvényűvé vált Utassy Józseftől a *Zúg március* és Rózsa Endrétől az *Elsüllyedt csatater* is. Ez az utóbbi vers azt üzent az állandóan a forradalmiságról harsogó kor-nak, hogy nincs lehetőség forradalmi érvényű cselekvésre, pedig voltaképpen szükség volna rá. Hasonlót fejezett ki,

már címével is erre utalva a második kötet (*Senki ideje*) élén az *Önarckép*: „ha árulás / kinek az árulása // történelemszűnet”. Elégé egyértelmű, hogy a forradalom, az árulás 1956-ra is utal. Ezt egyébként Nagy László antológiai előszava világosan kifejezte: a Kilencek „A torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül.”

Belátható, hogy ez a költőcsoport nem vált a hatalom kedvencévé. Gátolták nemcsak elindulásukat, hanem kibontakozásukat is, ám ők még e korlátozottságban is érvényt tudtak szerezni maguknak. A nyolcvanas években azonban a neoavantgárd után kibontakozott a posztmodern áramlata, s ez kapóra jött a halódó szocializmus kulturális politikájának. Mindvégig paradox helyzetben léteztek ugyanis: az „elkötelezett”, a társadalmi feladatokat felvállaló irodalmat tekintették eszményüknek, ugyanakkor a valódi társadalomkritika az irodalmi alkotásokban is irritálta őket. Így szinte megőrültek az irodalmat a valóságtól elválasztani kívánó törekvéseknek. Nemcsak az akkor még negyvenéves koruk táján járó Kilencek és társaik, hanem fokozatosan az idősebbek, sőt már klasszikus alkotók is, mint Illyés Gyula, Németh László, Nagy László a perifériára kerültek, arra hivatkozva, hogy korszerűtlenek, hogy nem képesek megszólítani a mai olvasókat, beleértve természetesen az új írókat is. A klasszikusoknak ebbe az előkelő társaságába került tehát másokkal együtt, alig ismert, ismeretlenül Ró-

zsa Endre. Aligha hihető viszont, hogy ezeknek az alkotóknak a művei csupán az idősebb, sőt a legidősebb korosztályhoz képesek érvényesen szólni.

Igaz, minden korszak más, minden nemzedék más és más szemléletű, életérzésű, a nemzedékek láncolatában azonban sokkal több a közös elem, mint azt a mindenkorifjak elképzelni szokták. Nem hiszem, hogy előítéletektől mentes, nyitott szemléletű emberekkel nehéz lenne megszerettetni Rózsa Endre költészetét. Álljon is itt mindjárt példaként egy olyan vers, amely kivételesen még azt az életkort is megadja, amelyben a költő megírta.

A magyarázó alcím megad egy műfaji érvényű kifejezést: töprengés. Értesülünk egy vers-életrajzi helyzetről: menderre verseskönyvek mellett kerül sor. A kötetek tartalmazhatják akár a szerző munkáit, akár száz más költőét is. Akaratlanul is felidézödhöz bennünk Vörösmarty Mihály híres műve, a *Gondolatok a könyvtárban*, azzal a kiegészítéssel, hogy ott az emberiség történelmi sorsa a tét, itt elsősorban a személyiség. Ott az egyetemes tudáskincs kerül a mérlegre, itt pedig egyetlen életút. Még hozzá az átlagos emberi élet útjának „felén”, amikor oly sokan jutnak „nagy, sötétlő erdőbe”, s keresik az igaz utat. Minimális eltéréssel krisztusinak is nevezhetjük a szerző életkorát, amelyet aligha véletlenül nevezett meg, ráadásul ilyen pontossággal.

A 35. évhez azt is érdemes magyarázatként hozzátenni, hogy ezekben az évtizedekben ez volt a fiatal életkornak szinte hivatalosan is a határa. A művész eddig számított fiatalnak. Eddig kaphatott például a „fiataloknak” fenntartott keretből lakást. A Fiatal Írók József Attila Körének ekkor éppen Rózsa Endre volt a titkára, s betöltvén az évet, le kellett mondania. A „friss-fiatalság” minősítésének érvénytelensége tehát nem is annyira életerőben, mint inkább a társadalom értékrendje szerint válik kérdésessé. Nyilvánvalóan az 1976-os esztendőről van szó, s a versbeli jelen idő még pontosít is: a nyárvég fogalmazódik meg. Maga a vers a Tiszatáj 1976. novemberi számában jelent meg, tehát a megírás után hamarosan, egyébként a 35. évet éppen betöltve. Mintha már vége lenne a nyárnak, ám a személyiség a „férfikor nyarában” jár, legalábbis ott kellene éreznie magát. Fizikailag, biológiai szempontból hangsúlyozottan ép és egészséges ember képe bontakozik ki. Már a vers címe is ezt nyomatékosítja: „Se hía, se hója...”. A szív, a váll, a szellem, a gerinc ép és erős volta fejezi ki a látszólagos hibátlanságot, s ezt csupán játékosan és zárójeliesen kérdőjelezi meg a kezdődő meszesedés. És az sem a szellem mellé jelképes erővel helyezett gerincre vonatkozik, csak a csigolyákra. Később ragyognak a sötét szemek, s „visszaragyognak a lányok”.

Az idézőjeles verscím Adyra utal. Az ő Álcás, vén valómmal című költeményében szerepel ez a kifejezés, de tanulságos az egész verset újraolvasni: „Vén, lógó fejemnek / Fiatal az arca: / Mintha a gyermekség, / Eljárt szott gyermekség / Játszadonna rajta. // Ingó lábaimmal / Bátorakat lépek, / Minthogyha cél felé, / Nagyszerű cél felé / Hajtana az élet. // Barna üstökömmek / Se hía, se hója, / Mintha tán ez volna / És igazi volna: / Lelkem takarója. // Nagy szemeim olykor / Asszonyoknak intnek, / Minthogyha az öröm / Az eleven öröm / Pártfogolna minket. // Álcás, vén valómmal / Titkon nyögve, fájva, / Ifju szívvel megyek, / Csúfolódva megyek / Az öreg halálba.” Az üstök szó igencsak régies manapság, ám nyilván azt is az Ady-vers emléke építette be Rózsa versébe. Ez a szó inkább csak a szólásban él már (Ragadd üstökön a szerencsédet!), s közsímet humorral erre játszik rá Műnchhausen báró mesés története. Logikusan kap helyet tehát a báró úr is.

Az Ady-vers egyébként 1908-ból való, a mindössze harmincéves költő műve, s a fiatalság és az öregség, a látszat és a valóság kettősége hullámszik át rajta. Rózsa Endre verse nem erre épül, nem a halálra, hanem az igazabb életre készülő férfi mutatkozik meg, aki nem kijelent, hanem medítál, töpreng, vitatkozik – önmagával és a köznapi életérzésekkel. Hangsúlyosan kerül át Adytól az aszsony-motívum, lánnyá fiatalítva, s ahhoz is kötődve, de általánosítva az öröm képzetköré. Akár 33, akár majdnem 35 évesen megérinhet bennünket a számvetés igénye, s bármikor szükségessé válhat, ha sorsunk valamiért kielezett helyzetbe kerül. Ilyen lehet önmagában az is, ha véget ér a fiatalágunk. S valóban kevés vigasznak annyi, hogy az idősebből semmit se láthat az, aki ránk tekint. A gondok megértéséhez kulcsszó a kátyú-idő kifejezés, amely egy létállapotot terjeszt ki hosszabb időszakra, továbbá segítenek a kurzivált kifejezések, amelyek az időbeliséghez és az értékek világához kapcsolódnak: „ami lenne, ha volna – majd – aki többre se vitte – mindennapi – utólag”.

Meghatározó a kurziválás nélkül megismélt „ami lenne, ha volna”, a hiányérzet nyomatékosított kifejezéseként. Ez az, ami nincs, ezért nevezhető gyülevésznek a birodalom, s a rosszalló jelentésű melléknév értékhányra utal. Egyértelmű, hogy az elképzelt, személyesen megvalósítandó életértékek köre és maga a megvalósulás között tátong valamiféle szakadék. Igen ám, de „Példást még futja dalolni”, s ezt éppen ez a

költemény is bizonyítja. Viszont ott marad a jövőre vonatkozó patetikusromantikus kérdés: „mész majd cselekedni gigászt?” Rózsa Endre persze pontosan tudta, hogy nem a Petőfi-példa legújabb megvalósítása lehetne a gigászi tett, s ezt szemlélteti közvetlenül is a néhány évvel korábbi Petőfi 73, valamint a költői hitvatással foglalkozó versek sora.

A „Se hía, se hója...” záróversszo nem ad konkrét választ a gigászi cselekedetre, nem értelmezi azt, ám ez nem is várható el, hiszen elhangzik az önfeladást elutasító kijelentés, s ennek alapján a dal, a mű igaz és az életet igazoló lesz majd. E vers különlegessége, hogy sokrétű, de nem egyértelmű az életút és az életmű kapcsolatrendszer. Két sorsvonal, amely hol szorosan egymás mellett, hol távolodva fut. Nyilvánvaló, hogy a személyiség mindegyikben a tökéletességet keresi. S feltűnő, hogy a hiányérzetet nem a poétatelési kapcsán fejezi ki. A magánélet, a társadalmi hétköznapok hagyják kielégítetlenül, s ezt boncolgatva állítja szembe tulajdon sorsát az átlagéval. Bizony, miért lenne másként a költő életsorsa, mint bárki másé.

A versbeli kérdések sora számtalanszor megbolygathatta a gondolkozó embert, s az öröm, a mulandó gyönyör, a ragyogás apró, megélt idilljeivel próbálkozhatott vizsgálatolni. Az önbiztatás az öröme eleve korlátozott, hiszen annak miért kellene örülni, hogy működik a főváros tömegközlekedése? A gyönyör miért csupán egy órányi? A lányok sokaságának említése semlegesít, hiszen az egyetlenre lenne szükség. Különbö is vége lesz a nyárnak, satnya a falomb, s kijózanító a képzeletbeli átlagembernek a nagyot akaró telhetetlenséggel szembesítő kérdése. Bizony, szükséges az öniironia, de a kátyú-idő iszapja fojtogat, s a megoldás csak a veszélyben lévőről várható.

Szembe kell fordulni, szakítani kell a múlttal. De melyikkel? Nem a költői ars poeticáról van szó, akkor pedig csak az életsors lehet veszélyhelyzetben. Felidézhető bennünk József Attila utolsó előtti verse, a kérdéseivel is: „Végre mi kellett volna, mondd?”, s a válaszával: „örülj, ha jut tüzelőfára, / örülj, itt van egy puha párna, / hajtsd le szépen a fejedet.” A drámai felhangú öniironia itt is meghatározó, József Attila azonban a legutolsó számvetéshez jutott el szárszói verseiben, Rózsa Endre pedig még csak egy életszakasszal vetett számot, azt kívánta lezárni, s az életerő át is lendítette a krízisen.

Az olvasónak persze nem feltétlenül szükséges sem a vers keletkezési korát, annak társadalmi viszonyait részletesen ismernie, sem a szerző életrajzát. A 35. életév és a kor felfogásának kapcsolata talán mégis hasznos közlés volt. S az sem lehet egészen felesleges, ha megtudjuk, hogy e vers megírásának időszakában a költő magánélete, házassága válságba került, végül válásra kényszerült. Bár erre egyetlen utalás sincs a vers szövegében, mégis ez a kátyú-idő elsődleges jelentése, ebből kell kiszabadítania magát. Szétfoszlott a magánélet elképzelt birodalma, ami lenne, ha volna, az nincsen, s így koholmány meglétét állítani. Azokban az években a válás még nem számított mindennapos dolognak, a versbeli kifejezés elsősorban aligha erre utal, inkább arra, hogy az ember csak magára számíthat: vagy megadja magát a múltnak, vagy cselekszik, bármennyire nehéz és fájdalmas a szakítás. Ez a költemény egy adott életrajzi helyzetet általánosít, bármely krízis megoldásának útját vázolja fel, azzal a tudattal, hogy mindez nem könnyű, s hogy ami volt, ami megtörtént, az nyomtalanul nem törölhető el. Egy interjúban vallotta meg a költő: „Éltre szóló nagy traumám az, hogy annak ellenére, hogy nem terveztem én ezt a válást, ki kell bírnom a lányomtól való távollétet” (Olvasó Nép, 1989. 1. 111.). S bár az új házasság boldogságot ígért, egy fiúgyermek is született, a traumát csak mélyítette az 1983 őszi tragikus betegség, az Agyérelzáródás, amely kény-

szzerűen eltörölte a „Se hía, se hója...” testi-lelki állapotát, s a változatlan erejű versekben az elképzelt jövőt egyre inkább a haláltudat hatotta át.

Végérvényesen koholmányoknak bizonyult az eszmény, lehetetlennek a gigászi cselekedet. A fogadalmak egy része be tarthatatlanná vált. Igen, igaz: „Utólag minden előzmény.” S ami megtörtént, az valóban nem feledhető. Az élet végén Az ötvenharmadik ősz elégikusan idézi fel a múltat, a friss-fiatalságot, s részben még a most elemzett verset is: „Ötvenharmadik ősz, mit vársz még, mire még? / Nagylányunk, Lídiánk mély szemeket függeszt / a – ki tudja, hová? Bár jelenés vakít, / nem válnak soha – s itt vagy még!”

Van egy talányos sor az utolsó versszakban: „Se hitem, se lejárt fogadalmam.” A mondat szerkezetileg visszautal a címre, s két fele önmagában könnyen értelmezhető lenne, de együttesük rejtélyes, hiszen egy tagadás és tagadásként megfogalmazott állítás egymás mellé helyezése. A fogadalmak változatlan érvényessége a házasságkötés esküjére, elköteleződésére kevésbé vonatkozhat, hiszen éppen az veszt el érvényességét. Inkább a személyiség következetes vállalását jelzi: a kátyú-idő leküzdése nem fog személyiség-átformálódással jární. Az akkor következhetne be, ha megadná magát a múltnak. Ám mégiscsak elképzelt az is, hogy e sor értelme szerint nem a beszélő egykori fogadalmá vesztette érvényét, hanem a válság mélyülése miatt az a hite vált semmissé, hogy még minden rendbe jöhet. De ha mégsem így van, mire utalhat a hit hiányának közlése? A vers egészének összefüggésében nyilván nem a vallásos hitről van szó. Az is belátható, hogy költészetének erejéről, távlatairól meg van győződve a szerző, hisz bennük. Értelmezésem sze-

rint abban nem hisz a vers vallomástevője, hogy a kátyú-idő múlttal terhes jelene megváltoztatható, a hajdani rendezettség helyreállítható, mert az „ami lenne, ha volna – koholmány”. Nincs más megoldás, csak a távozás. Lehetséges tehát e sornak az értelmezése a konkrét életrajzi helyzet, s lehetséges a versben nem részletezett válság szintjén. Ez a kettősség polifonabbá teszi a jelentést.

A döntés egyszersmind kudarc is. Annak bevállása, hogy a magánélet birodalma gyülevészé, az életterv koholmányá vált. A felelősségről nem esik szó. Tökéletes ember nincs, a felelősség mindig közös, ez a vers azonban az elmenekülés, az elindulás szükségességét hangsúlyozza abból az állapotból, amelyet mások célnak, a megállapodottság ideálhelyzetének tekintenek a munkahely, a család, a lakás háromságát elérve. Ám ha a család felbomlik, ha az otthonosság, majd a lakás is elvesz, bizony kétségessé válhat a jövő, s akkor marad a versbeli jelen időben az „egy óra gyönyör” s a lányok szemé villanása. Bizony, kell az ironia, kell az öniironia, s a játékosnak vélt, ám groteszk rájátszás Műnchhausen történetére. A mesehős lehetetlen cselekedett, s a vers hőse is erre készül, biztatja önmagát, de sejtí, hogy csak a mesében biztos a csoda. S az emberi idő más, mint a mesebeli. E versben folytonosan szembesül a három idősí. Az életpidőben a fiatal felnőtt éppen középkorú férfi lett.

A költői munkásságban nincs elmozdulás, mindhárom idősí a mű érvényességét érzékelteti. A személyiség felnőttkori életében történik radikális változás. Egy másként évtizedes férfi-nő kapcsolat bomlik fel, a kezdetben nyilván ideálisnak, életre szólónak elképzelt válik folytathatatlaná. Ez a jelen. A jövő, a majd kérdéses még, de az életerős férfi önmagában bízza zárja

le e versben a drámát.

Rózsa Endre következetesen vállalta a magyar líra több évszázados szellemi-szemléleti hagyományait, s ragaszkodott ahhoz is, hogy használja a klasszikus versformákat, ritmusokat. Pécs szülötte „pannon” természetnek bizonyult, az antik hagyományok ápolójaként kedvelte az időmértékes verselést. Feltűnően gyakorta használt anapestuszi ritmusokat, kortársai közt bizonyosan ő volt ebben a legkövetkezetesebb.

Általában is megfigyelhető, hogy a magyar költészet sokkal jobban vonzódt a nyelvünk ütemhangsúlyos ritmusának könnyebben megfelelő, ereszkedő jelle- gű daktilusokat, trocheusokat használó sortípusokhoz, mint az emelkedőkhöz. Azok közül csak a jambikus ritmus terjedt el, a jambusokkal kevert anapestuszi sor kezdettől ritka. Ez utóbbi ritmus a sok aprózás miatt jóval dallamosabb hatást kelt, az emelkedő jelleg pedig végső soron határozottságot, szellemi harciaságot is kifejezhet, amelyet erősíthet, ha az anapestuszos hosszú, tehát nyomatékos szótagjai a szavak belsejében helyezkednek el. Így van ez a „Se hía, se hója...” esetben is.

A se hía, se hója léthelyzet egyetlen embernél sem tarthat örökké. Van, akinek a haja hullik, van, akie fehéredik, másnak a szeme, a hallása, az emésztése károsul. Egyre több hía lesz az egészségnek. A szellem is ritkán marad mindvégig ép. Rózsa Endre egészségét túl korán érték túl súlyos csapások, s korán elhagyott bennünket. Ám itt maradtak a versei. Besorolódtak nyolc évszázad legszebb magyar versei közé. Magunkat szegényítjük, ha nem ismerkedünk meg velük.

A vers születése*

Rózsa Endre

Emlék

*Lelket nem lel a lelemény,
testiesül a tünemény,
az emlékeknek súlya van,
de hagyd a mérleget –
kettős lényükből foghatóan
madár zokog a fán
a rég lebullott lombban,
de akkor még
zöld volt a fa,
de mai már
az a madár!*

A lírai költemények két őstípusa: a dal és az epigramma. Míg az egyik a szubjektív bensőség áradásával ragad el, a másik a gondolat feszességével, a következtetések és fordulatok eredetiségével nyugtáz le bennünket.

Minden lírai vers lényegében ennek a két őstípusnak a keveredési változataiból születik meg. Hol az érzelmi hullámváz, a szélsőséges ellentétek bemutatása és egysége uralkodik a szövegben, hol pedig a nyelvtani-alkalmi hatáselemek által is felerősített költői logika.

Aki verset ír, soha nem határozza el előre, hogy „már pedig az ilyen és ilyen jellegű lesz”. A költő mindenkor nyersanyaga nem kevesebb soha, mint az általa addig megélt, átélt és elképzelt világ. A költemény hívszavai, az első sorok, vagy az utólagos kontroll során a vers írója által is könnyen kimutatható versmagok hirtelen sarjadzani kezdenek, s amikor a „kihordási idő” lejár, szinte szülőanyai jóslófájások jelzik, hogy papírhoz kell ülni, a költemény világra kérérdzkezik.

Szinte természeti erővel zajlik ez a folyamat a költőben, s ha „sikerül a gyerek”, a vers maga is az élő organizmusok gyönyörűségével, kimeríthetetlen sokarcúságával hat eszméletünkre.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a vers előkészületi idejében (vagy akár fogantatásakor vagy világrajöttékor) mellőzni lehet vagy kell a tudatos elemeket. De soha nem a költő gondolja ki vagy el a verset, hanem éppenséggel: az – őt. A költemény megírása fordított szülés is: mintha a gyermek hagyna anyajegyeket azon, aki világra hozza.

Ezért van az, hogy az azonos vagy hasonló gondolati-érzelmi tartalmak kifejezése ellenére, mennyire különbözőek a költők. Másik oldalról: minden egyes költemény csak kísérlet valaminek a végleges megfogalmazására, az eredetiség igényével. A költemény, mint emberi mű, nem megoldás valami másra, vagy valami helyett, hanem éppenséggel csak önmagát oldja meg. Nem a gondolatok és érzelmek kifejezésére kell a vers, hanem a vers eszmei- indulati tartalmának önfelfejtéséhez kellene: 1./ a szerző, 2./ a hallgató vagy olvasó gondolatai és érzelmei.

Mit is mondjak ezek után, most már konkrétan, az Emlék című verserről? Tudom, hogy két hívsora, a vers magva, igen egyszerű kijelentő mondat: „madár zokog a fán / a rég lebullott lombban”. S e köré a – nagyjából a vers közepén helyet foglaló – két sor köré szerveződött a többi.

Az első két sor az illanékony és az állandóság ellentétében igyekszik megragadni az emlékek lényegét. A könnyedséget a zenei hatás (l-ek és t-k alliterációja, az első sorban az azonos szógyökök ismétlése) igyekszik kifejezni, amellyel ellentétben áll a tartalmi mondandó súlyossága. A harmadik- negyedik sor e súlyosság és a mérhetőség lehetetlenségének ugyancsak egymással felelő, de egymást nem kizáró állítása. Az ötödik sorban már kifejtve jelenik meg az emlékek általános természete (kettős lényűek). A hatodik- hetedik sor már említett megállapítását ennek szellemében igazolja a nyolcadik- tizenegyedik sor. Az „akkor még / zöld volt a fa / de mai már / az a madár” két idősíkja utólag úgy magyarázza a hatodik- hetedik sort, úgy kapcsolódik ahhoz, hogy annak jelenidejűsége (zokog) egy harmadik időként, egyszersmind az utolsó négy sor ellentétes időinek (akkor és mai) szintéziseként fogható fel.

Versem műfajilag dal és epigramma teljes és egyenlő részarányú ötvözetének kísérlete, amelynek eredményességét az olvasói élmény mélysége és hőfoka igazolhatja vagy cáfolhatja.

* A fenti címmel Angyal János irodalomtörténész, kritikus indított el egy vallomásos sorozatot a hetvenes években. Az által összegyűjtött rendhagyó írásokat lapunk folyamatosan közölni fogja.

Rózsa Endre „Se hiba, se hója...”

Töprengés verseskönyvek mellett,
35. évemet taposván

*A szívem, a vállam erős még,
se hiba, se hója hajamnak,
s ha tagadnám negyvenegy őszét,
hibetnél friss-fiatalnak.
Ép szellemem és a gerincem.
(Csigolyámban a méz sokasul már.)
Gyülevesz bírodalmam: a nincsen,
s ami lenne, ha volna – koholmány.*

*Ami lenne, ha volna... Vajon mi?
Mi kellene, mondd, mi hibádzik?
Példát még futja dalolni,
s mersz majd cselekedni gigászit?
Mit akarsz, mire vársz, mire áhítsz,
ki igéz, hova jutsz, ha elindulsz?
Bezárul a válasz; e nyár is...
Örülj, ha megáll egy üres busz,*

*örülj, ha Budára a kompon
átúszol egy óra gyönyörre,
s nem pottyán a satnya falomból
finnyás hernyó a sörödbé.
Örülj, ha sötét szemeidre
még visszarágognak a lányok...
Örülj: aki többre se vitte,
fürmedhet: „Még mire vágott?”*

*Itt kell magamat kiröhögőnöm!
(Onirónia... Hm. Kiderült-e?)
Ki ránt ki e kátyu-időből?
Rám-forr vad iszapja gyűrűzve.
Ragadd meg az üstöködet – s föl!
Mindennapi már ma e példa:
magadat – te cibáld ki e helyről,
ama Münchhausen te legyél ma!*

*Nem adom magamat meg a múltnak!
Sorsunk – ez a dolga – betelhet;
de bennem idők igazulnak,
s igazolva, jövőbe emelnek!
Utólag – minden előzmény.
Se hitem, se lejárt fogadalmam.
A szívem, a vállam erős még,
se hiba, se hója hajamnak.*

RÓZSA ENDRE

SZOMJÚSÁG ÖRÖKMÉCSEI

*Dzsonnak és Zsókanak,
vagy Dzókának,
sok szeretettel és barátsággal
szegény Józsi halála
évében,
1989 május 29-én,
Rózsaendré*

EÖTVÖS KIADÓ BUDAPEST, 1989

Rózsa Endre ezt az ajánlást bal kézzel írta, betegesen, amikor a jobb karja lebénult.

TENGERPARTON

Rózsa Endrén

*Homoni ép, domboni tenger,
látom az időt sirálylani,
egy nárciszapinnal tovapecsen
a pillanatot, az örök mai:
látom az időt sirálylani.*

*Két őselem felesel, nyolvel,
hullóin a parton elhabul mind,
hogy is tudholád óvni sebben,
minid éves vitáid út:
fi az emlékszele, sehiút.*

Várqa, 1988. szeptember

Rózsa Endrén

tatvén szeretettel:

Utassy Józsi

Bp. 1988. szept. 26.

Utassy József verse Rózsa Endrének

„... ÉS NŐK A NŐK...”

(Bene Éva: Emancipációs bumeráng)

Véghelyi Balázs

Ha ezt a könyvet egy férfi írta volna, különösen, ha egy közszereplő (például politikus) férfi, komoly sajtóvisszhangja lenne. A szerzőt hímsovinizmussal, demokraciellenességgel, középkori életszemlélettel vádolnák, újságikkal sorában támadnák, tüntetéseket szerveznének ellene... De ennek a könyvnek a szerzője egy nő, aki ráadásul sikeresnek is mondható, hiszen szakmájában főorvosi rangig jutott, a Csoóri Sándor vezette Magyarok Világszövetsége budapesti elnöke volt, és több könyv szerzőjeként immár irodalmi körökben sem ismeretlen. Éppen ezért zavartan hallgatnak róla a mindig harcra kész feministák. Pedig nem válna a társadalom kárára, ha termékeny vitát indítana el. Érveket és ellenérveket lehetne felhozni mellette és ellene, ahogy minden radikális vélemény mellett és ellen.

Bene Éva nem akar „politikus férfiként” feltűnni: ő a nemek eredendő különbségét vallja és vállalja. Ezt a könyvét is ízig-vegyéig nőként írta meg. Az is nyilvánvaló, akár egyetértünk vele, akár nem, hogy a szerző nem nő- vagy férfiellenes, hanem családpárti. Ez sem olyan nagy bűn talán, vagy legalábbis vitaképes álláspont. Értelmes vitára pedig szükség van, ezért is jó, hogy a szabadelvű feminizmus téziseire Bene Éva megírta a maga konzervatív antiteziseit. Hogy születik-e ezekből valamilyen szintézis, az már az olvasónak, a magyar társadalomnak múlik.

A szerző, nézeteit alátámasztandó, a Bibliából indul ki, és a későbbi fej-

zetekben is vissza-vissza utal bibliai sorokra a férfi és a nő viszonyával, feladatmegosztásával, a család szentségével kapcsolatban. Ennek alapján a nő elsődleges feladatát a gyermeknevelésben és a háztartás gondjaiban, a férfit pedig a kenyérkereset mellett az apai feladatok ellátásában és egy hiteles férfiszerep felmutatásában látja: „A fiúknak olyan apára van szükségük, akire felnézhetnek, akit utánozhatnak, és akitől elsajátíthatják a férfierényeket. (...) Az édesapa a lányok számára tulajdonképpen párvalasztási útmutató is.”

Persze tudjuk, és Bene Éva is tudja, hogy a Biblia, a keresztény életszemlélet: hit kérdése. Senki nem kötelezhető arra, hogy érvként elfogadjja a Szentírásban foglaltakat. Talán ezért is folyomodik a bibliai idézetek mellett a statisztikához. Számos adatot publikál a gyermekszületések, illetve a házasságon belüli gyermekáldások csökkenéséről az emancipáció következtében egyre növekvő, a férfiakat majd' kétszeresen felülmúló női pszichiátriai gondozottak számáig. Ugyancsak hasznos megfontolás, hogy orvosi praxisából eredő esettanulmányokat is közöl az emancipáció legfőbb mellékhatásáról: a családi élet kudarcáról, ugyanakkor, ezeket ellensúlyozandó, a pozitív eseteket sem hallgatja el.

Bene Éva, orvosi szavakkal, konzílium összehívása helyett egyszemélyes diagnózist állít fel. Mást nem is nagyon tehet, amikor a gazdaság, a politika és a média (és mindezek hatására a társadalom nagy része is) a feminizmus és – megszokásból vagy meggyőződésből – az emancipáció oldalán áll.

A szerző tehát egyedül van, mégsem egyoldalú. Bár könyve elején az oldalbordarendetből is Éva bűnéből vezeti le a nők társadalmi szempontból „másodrendű” szerepét, később hozzászól a férfiak felelősségét is az emancipáció következtében kialakult helyzetért: „A férfiónzés nem haladt a korral, a férfiak többsége homokba dugja a fejét, és egyszerűen nem hajlandó észrevenni, hogy a feleség belegebed a munkába. (...) Ha a férfiak hosszú életű házasságot szeretnének, közelíteni kellene a gyakorlatot a mai kor kegyetlen valóságához és a nők jogos elvárásaihoz.” Ezeket a sorokat akár egy mérsékelt feminista is papírra vethette volna. Ez az apró tény is jelzi a könyv vitaképességét.

Nem véletlenül írtam a 'mérsékelt' jelzőt a feminizmus elé, elkülönítve azt attól a radikális szemléletmódtól, amely a két nem közti természetes különbségek elmosására, vagy egyenesen a férfigyűlöltre épül, az anyaság intézményét, a család jelentőségét megkérdőjelezi.

Bene Éva, nagyon helyesen, feminista szerzőktől is idéz, rendre megcáfolva „hittételeiket”. A könyv megjelenése óta is újabb gyöngyszemekből mazsolázhatna. Egyik legszebb példája ennek egy tüntetés, amelynek szervezői (tegyük hozzá: elvileg jogosan) a kirekesztés és az általánosítás ellenében gyűltek össze, amikor egy szörnyű gyilkosság és az elkövető származása miatt bizonyos körökben elharapódzni látszott a cigányellenesség. A szónokok azonban az előítéletre elvileg válaszoltak, hangsúlyozván: nem egy cigány ölt meg egy magyart, hanem egy férfi egy nőt. Nem „ember” az embert, hanem férfi a nőt. A beszédek

majd' mindegyike az előítélet e fonálára fűzte föl szavait. Adódik a kérdés: a magukat rendkívül toleránsnak tartó tüntetők valóban olyan toleránsak-e?

Bene Éva a két világháború közötti állapotokat tartja ideálisnak: a keresztény szellemű nevelés, a férfi-női hierarchia, a külön fiú- és lányiskolák, a fizikai fenytés legalitásának időszakát. Újabb vitára alkalmas vélemények. Ellenetétként hivatkozhatunk a modern pszichológiára, mely szerint a fizikai fenytés csak elfojtja, de nem oldja meg a családi vagy az iskolai konfliktusokat. A koedukált iskolákról elmondhatjuk, hogy a társadalom természetes állapotát tükrözik, és a Teremtés rendjével sem állnak szemben, hiszen Isten egymás mellé teremtette az első emberpárt, hogy együtt ismerjék meg a természet törvényeit. És azt is kijelenthetjük, hogy a női művészek, tudósok, sportolók munkája vagy az egri nők vitézsége nélkül szegényebb lenne – sok esetben nem csak – Magyarország. Bene Éva orvosi működése nélkül is szegényebb és betegebb lenne a hazánk. (A karrier mellett természetesen még lehet jó feleség és jó anya egy nő – ezt a szerző sem vonja kétségbe, annak ellenére, hogy másodlagosnak tartja a társadalmi előrelépést.)

Vannak azonban olyan tételek a könyvben, amelyek vitán felül kellene, hogy álljanak. Mindenekelőtt ilyen a család fontosságának, a társadalom és a nemzet életében betöltött szerepének hangsúlyozása. A szerző nem hallgatja el a dolgozó és gyermeket nevelő nők terheit, és ezeket összefüggésbe hozza a családi kötelékek meglazulásával, a válások nagy számával,

illetve a gyerekek érzelmi bizonytalanságával, nevelési hiányosságaival. Bene Éva különösen nagy gondnak látja azt a jelenséget, hogy éppen a legintelligensebb, legjobban szocializált nők életében tolódik ki időben és szorul vissza számban a gyermekvállalás, ők ugyanis többet tanulnak, és nagyobb figyelmet szentelnek a karrierépítésnek, mint alacsonyabb intelligencia- és szocializációs szinttel rendelkező társaik. Ezek is tények, még ha nehéz is rajtuk változtatni. Szintén el kell fogadjuk, hogy az anyától és nem utolsósorban orvostól, hogy az abortusz, amelyet jogként értelmezünk, egyúttal jogfosztás is, ráadásul a legfőbb jogtól foszt meg egy magzatot: az életétől. Magyarország jelenlegi demográfiai helyzetében különösen nagy tragédia minden egyes beavatkozás. Ez a nézet persze újabb vitákat válthat ki, ugyanakkor minden józan ember számára vitán felül igazságot fogalmaz meg, amikor elutasítja a másodlagos nemi jellegek egybemosását azon legújabb korrigálhatatlan nézőpont alapján, amelyet a konzervativizmussal és jobboldalissággal semmiképpen nem vádolható József Attila így fogalmazott meg: „mi férfiak férfiak maradjunk / és nők a nők – szabadok, kedvesek / – s mind ember, mert az egyre kevesebb”.

Tegyük hozzá a fentiekhez, a költő szellemében: mi, férfiak és nők, neveljük fiúnak a fiúkat, lánynak a lányokat és mindenképp boldognak a gyerekeket, mert akkor jó a világ, ha jó benne gyerekeknek lenni.

(Kairosz Kiadó, Bp., 2007)

MAGÁNYOS PORTYÁZÓ

Márkus Béla irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, tanár

Antall István

Márkus Béla eredeti hangja, ironikus közelítése, elemzőképessége, keresetlensége, széleskörű érdeklődése egyedülálló a magyar kritika- és irodalomtörténet-írás kortárs történetében. Olyan talpasa ő a magyar szellemi életnek, aki szellemi és politikai határokat nem ismerve, jelen tudott lenni minden olyan irodalmi, színházi, közéleti eseményen, ahol azok verődtek össze, akik felelősséget éreztek a közösségért, a társadalom periferiáján élőkért, a kisebbségekért, a nemzet egészéért. Munkáiban ezért soha nem válik el a szépségeszmény és a szolgálat, nem szakad el egymástól esztétikum és etika.

Márkus Béla éber figyelmét pályája kezdete óta nem kerülik el az irodalom friss

jelenségei, egyidejűleg képes segíteni a pályakezdekők tájékozódását, kibontva a művekből mindazt, ami reménykeltő, miközben történeti szemléte a szellemi áramlatok irányát is képes kitzúzni, a jelentős folyamatok bemutatására vállalkoz-

ván. A regény, a dráma, a líra és az esszé-irodalom egyként izgatja. Következésképpen igyekszik kerülni a szakma mesterséges, életidegen nyelvét, a szakszerűséget szem előtt tartva mindig meg tudja szólítani a szélesebb olvasóközönséget is. Jelentős

műveket bemutatva éppoly következetesen szókimondó, ahogyan kritikáiban sem kerüli a konfliktusokat, véleményét nem rejti véka alá, felfogását nem az indulatok, hanem az érvek támasztják alá.

Márkus Béla kötetét szervező munkáiban mindig ott az életművekben és pályaképekben föllelhető kuriozitás iránti érdeklődés. Az ismert teljesítményekben, a népszerű művekben is olyan részleteket tár fel, amelyek jelentősen gazdagítják az irodalomelmélet és az olvasáskultúra szempontjait. Magányos portyázókról ír, s bár maga egy vezetéses csapatban a Barta János-féle iskolában nevelkedett, Görömbei András, Ablonczy László, Pálffy G. István baráti körében indult, szuverén elgondolásai máig érvényesek. Mások mellett Móricz Zsigmond, Sarkadi Imre, Tóth Árpád, Szilágyi István, Kányádi Sán-

dor munkásságával foglalkozik, miközben ő rendezte sajtó alá Ratkó József első teljesnek mondható posztumusz verseskötetét, *Új évszak kellene* címmel.

Márkus Béla a Bükk hegység lábánál, egy történelmi hagyományokkal és legendákkal teli faluban, Bükkaranyoson született. A Matyóföld közepén, Mezőkövesden érettségizett, életének szinte minden érett kori élménye Debrecenhez kötötte. Itt tanult, itt kezdett újságot írni, folyóiratot szerkeszteni, itt tanított és tanít. Teszi ezt az indulástól azzal az igényességgel, amely minden írását, minden előadását, minden kötetét jellemzi. Földrajzi és szellemi értelemben is jól körvonalazható az a protestáns-katolikus hagyomány, amely a hitviták európai léptékkkel mérhető hatását a helyi értékek megőrzése felől tudta egyetemessé emelni.

AZ ÓSZINTE BESZÉD IGÉNYE

Interjú Márkus Béla Ratkó József-díjas irodalomtörténésszel

Lamos Péter

A búsz esztendeje alapított díjjal az ország keleti felébe kötődő, de alkotásaikkal a provincializmus fölé emelkedő, európai értékeket teremtő alkotókat jutalmazták. Eddig ezt Balázs József író, Nagy Gáspár, Aczél Géza, Szöllösi Zoltán és Tóth Erzsébet költő, Vári Fábrián László költő, etnográfus, Elek Tibor irodalomtörténész, kritikus, Jánosi Zoltán irodalomtörténész és Babosi László könyvtáros, bibliográfus vehette át. A frissen kitüntetett, Márkus Béla Debrecenben élő irodalomtörténészt kérdeztük.

Ön már korábban is számos szakmai elismerésben részesült. Legutóbb az idén novemberben vehette át a Ratkó József-díjat.

Az ilyen díjaknak természetesen örül az ember. A hivatalos indoklásán kívül úgy gondolom, hogy azért ért engem ez a megtiszteltetés, mert sokat írtam a „Hetek” néven emlegetett költőcsoportról, akik – úgy mond – az igazi vidéki magyar költészet képviselői. Közülük sajnos, már a díj névadója, Ratkó József sem lehet közöttünk, csak úgy, mint Bella István, Kalász László és Raffai Sarolta. Hál’ istennek Ágh István, Buda Ferenc és Serfőző Simon még élnek közülük.

Ön tevékenykedett újságíróként, kritikusként és egyetemi oktatóként is. Tudná őket rangsorolni? Ön szerint mi a közös ezekben a hivatásokban?

Én egyiket sem helyezem és helyeztem soha a többi fölé. Mindig is nagyon

szerettem olvasni, ami az egyik területen érdekes volt számomra, az a másikon legalább annyi izgalmat hozott. Azt hiszem, hogy ezt a három hivatást leginkább az köti össze, hogy őszinte beszéd nélkül egyikben sem lehet hosszú távon érvényesülni. Ez még akkor is így van, ha alkalmanként haragosokat szerez magának az ember. A melleszélés és mismásolás a legkárosabb dolog.

Irodalomtörténészként miért a határainkon túli magyar irodalmat választotta egyik fő szakterületként?

Ennyi év távlatából ezt már elég nehéz lenne megmondani, ráadásul ez igen összetett kérdés. Az mindenesetre bizonyos, hogy fiatalon nagy hatást gyakorolt rám Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című regénye, amely kritikus, szerkesztői „pályám” kezdetekor jelent meg, amikor a hazai olvasóközönségnek szinte semmilyen infor-

mációja sem volt a határainkon túli magyar irodalmakról. Ebben csak az 1970-es években történt változás, ekkor lehetett bővebb ismeretekre szert tenni a nemzetiségi írók munkásságáról. Egyáltalán: olvasni őket. Büszkén mondhatom, hogy ebben nekem is részem volt, hiszen újságíróként is sokat foglalkoztam ezzel a témakörrel. Pályafutásom során volt szerencsém személyesen is találkozni szinte minden határainkon túl élő jelentős magyar íróval, költővel.

Van Önnek kedvenc írója-költője, vagy olyan, akivel a legszívesebben foglalkozik?

Nincs ilyen. Vagy: több is van. Különösen egy tanárember esetében nagyon fontosnak tartom, hogy a diákokkal lehetőség szerint minden irodalmi személyiséget igyekezni kell megszeretni. Ehhez pedig az szükséges, hogy különféle preferenciák vagy előítéletek ne befolyásolják az oktatót.

Ön szerint mi annak az oka, hogy a mai magyar közvélemény számára a legtöbb nemzetiségi alkotó munkássága igen kevésbé ismert?

Ami a közvéleményt illeti, nekem is elég rossz tapasztalataim vannak. Az emberek többet tudnak manapság a különféle tehetségkutató műsorok és szappanoperák szereplőiről, mint nagy íróinkról, költőinkről. A televízió hatalma háttérbe szorítja az irodalmat; különösen sajnálatos, hogy már a közszolgálati médiumok sem helyeznek kellő hangsúlyt arra, hogy megismerjék a nézőkkel a magyar irodalom jelentős alkotásait. Hol vannak a filmfeldolgozások, tévéadaptációk?! A mai művelődéspolitiká (főleg a könyvtérjesztés területén) túl nagy teret enged a piaci viszonyoknak, ez pedig azt hozza magával, hogy a határon túl megjelent kötetekhez vagy folyóiratokhoz ma már igen nehéz, vagy egyenesen lehetetlen hozzájutni.

Mi a véleménye a mai magyar sajtóról, vagy tágabb értelemben a médiáról?

Régebben a sajtó – lásd Ady, Móricz, Krúdy és mások példáját – az irodalom előszobája volt. Ma akad ugyan még érték a magyar médiában, de azt nagyon károsnak tartom, hogy a társadalomhoz hasonlóan ez is két táborra szakadt. Az ellentétes oldalon állók kígyót-békát kiabálnak egymásra, még ha tényleges személyes ellentétek nincsenek is a felek között. Sajnos nem sok reményt táplálok az iránt, hogy ez a közeljövőben megváltozzon. Azt is igen elkéserítőnek tartom, hogy a televízióban egyre ritkábban lehet találkozni magyar filmekkel, színházi közvetítésekkel vagy éppen dokumentumfilmekkel, pedig nagyon jól tenne kulturális életünknek, ha legalább a képernyők előtt láthatnánk értékörző és -teremtő alkotásokat.

TORA-TORA-TORA!

Exkluzív interjú a Pearl Harbort megtámadó vadászpilótával

Doma-Mikó István

A tora japánul tigris, báromszor mondvá pedig a jelszó, amely 1941. december 8-án elindította Pearl Harbor bombázását, s ezzel Japán hadba lépését Amerika ellen. A hatvanas évek bestsellere lett az eseményeket felelevenítő Tora-tora-tora című könyv, 1970-ben pedig nagy sikert aratott megfilmesítése. Mindkettő megemlékezik Muranaka vadászpilótáról: „Fucsita kapitány egyfolytában a felderítőgépek rádiójelentését hallgatta. A többi gépen szálló pilóta is a honolulu adót figyelte. A Hiryú repülőgép-anyabajó első osztályú vadászpilótája, Muranaka Kazuo őrmester élete végéig felejthetetlen adást hallgatott. Egy kedves kislányhang az aranyos kiscsikót énekelte japánul. Másfél óra múlva mi lesz a sorsa ezeknek a kedves gyerekeknek – gondolta, és nem volt képes tovább hallgatni, elcsavarta a rádió gombját.”

Szinte magam is kételkedem, hogy az események után csaknem hatvan évvel Kjúszú-szigeti házában együtt teázom a legendás vadászpilótával, aki a történelemnek nem tanúja, hanem formálója volt! A szikár kis ember hetven év körülínek látszik, de a mosolya örökifjú és csibészes, mintha ma is a botkormányt szorítva törne át a zárótűzön, próba – szerencse; lesz, ami lesz! Nem érzékel, hogy felesége körülöttünk serénykedik, s a teríték félóránként változik (zöld tea, jegeskávé, zselé, édesbab-sütemény)... Egyre csak eleveníti és eleveníti fel élményeit...

Muranaka úr, Ön szerint miért tört ki háború Japán és Amerika között?

A negyvenes évek elején Japán ereje teljében, Ázsia és a csendes-óceáni szigetvilág vezető hatalma volt. Targyalásokkal próbálta rendezni vitáit, de területszerzései ütköztek a szintén terjeszkedő Amerikával. Diplomataink javaslata szerint lemondunk volna a szerzett területek zöméről, s ha ezzel Amerika nem éri be, a második verzió szerint a külföldi energiaforrásokat kivéve minden szerzeményről. Az amerikaiak megfejtették kormányunk titkos

táviratkódját, és javaslataink elhangzása előtt mindkét verziót „kilőtték”. Követelték, hogy Japán minden szerzett területét adja fel a külföldi energiaforrásaival együtt. Az országunkat megbénító „rendezési terv” felért egy hadüzenettel vagy ultimátummal.

Volt-e előjele a háborúnak?

A lakosság érezte, hogy a két ország addig baráti kapcsolatai befagytak, de háborúra nem számított. Pearl Harbor bombázása perceiben a japán mozika az amerikai Elfújta a szél vetítették Gary Cooper főszereplésével.

Ön részt vett Pearl Harbor bombázásában, a háború kirombantásában. Hogyan tudná feleleveníteni azt?

Támadó egységünk 1941. november 26-án reggel 6 órakor indult Japán legészakibb támaszpontjáról, Saekiwanról, hat repülőgép anyahajón. Titkos parancsunk a cél koordinátái helyett csak egy hosszúsági fokot adott meg, s ebből arra következtettem, hogy Hawaiiiba tartunk. December 8-án hajnalra mintegy száz kilométerre a partja-

itól megálltunk. Nyilvánvalóan támadásra készültünk. 23 éves voltam, fiatal, erős, tette kész. Zeroszen egyszemélyes vadászgépem a legmodernebb: 1100 lóerős, maximális sebessége 565 kilométer/óra. Teli tankkal 2375 kilométert repült. Rendkívüli gyors irányváltoztatásra tervezték. 6 óra öt perckor kaptuk meg a felszállási parancsot. A támadásban 350 gépünk vett részt (78 vadászgép, 129 kétszemélyes bombázó, 143 harmincszemélyes nehézbombázó), és besegített 5 tengeralttárjónk is.

Huszonhat rajjal támadtunk. Én – tizedmagammal – az első rajban emelkedtem a levegőbe a Hirjú repülőgép anyahajóról, és az elsők között érkeztem Pearl Harbor fölé. A hajnali levegőben tisztán kivehettük a várost. Csendesnek és meszeszerűnek hatott. A messze alatt szálló bombázók miniatűr szárnyai csillogtak, mintha aranyport szórnánk az alvó városra. Aztán hirtelen megtört a varázs, és a léghárító ütegek elkezdtek köpködni ránk, igaz, nem sok kárt tettek bennünk. Mi, bombázóinkat

védve felettük köröztünk, azok pedig „megszórták” a kikötőt. Égünk a türelmetlenségétől, de az amerikai vadászgépekre hiába vártunk. Aztán egyikünk zuhanóba kapcsol, mi pedig: huss! – egyként utána, rá a reptéren parkoló gépekre. Elhúztunk felettük, és istenesen megsoroztuk őket. Géppuskatűzünkkel negyven vadász kapott lángra, és sorban robbantak, csak az óriásgépet lőttük hiába. Valószínűleg javítás miatt leszerelték róluk a tartályokat.

Az amerikai haditengerészet 6 óra 53 perckor adta le az első segélykérő táviratot, amikor már javában állt a bál! A robbanások, légvédelmi ütegek és a sorozatlövés dobhártyát repesztettek. Szerencsénkre mi abból nem sokat hallottunk saját felpörgetett motorjaink bögésétől. Lent, az egyre motorosodó tüzertengerből sűrű fekete füst szállt fel. A légénységi laktanya lakói észrevették, hogy velük nem sokat törődünk, és egyre szemtelenebbül lóttek bennünket. Vadászgépeinken öt üzemanyag-tank van, a szárnyakon kettő-kettő, és a törzs alatt egy kisebb. Nálam az utóbbit átlótték, de csodával határos módon nem robbantam fel, csak a pilótakabin

padlójára folyt az üzemanyag, valóság-
gal tocsogtam benne! Csatlakoztam az
üresen visszatérő bombázóinkhoz, még
mielőtt robbannék. Egy búcsúpillantás
a Gyöngy-öbölre, és csodálkozva lát-
tam, hogy a tűzvész közepén érintetlen-
ül áll az amerikaiak három óriástartá-
lya. Mintha direkt megkíméltük volna!
Pedig ha az a több száz tonna üzem-
anyag akkor felrobban...!

A vezérkar bölcsen elhallgatta, hogy az amerikaiak foglyot is ejtettek. Szakamaki zászlós kétszemélyes mini-tengeralattjárójával belegabalyodott a halászhálóba. Térjünk vissza. Kérem, beszélje el, hogyan folytatódott katonai pályafutása?

A háborúban nagy fordulatot hozott a midway-i csatavesztésünk, 1942. júni-

után a csendes-óceáni légi csatákban harcoltam Salamon-szigetek, Új-Guinea, Guam, Borneó, Jáva és Port Darwin felett. Aztán Szingapúrba kerültem oktatópilótának, majd előléptettek zászlóssá, és Nagaszakiba, az ómurai légitámaszpontra vezényeltek. Ott az Oita feletti légi harcok résztvevőjeként értem meg a háború végét, de előtte '45. július 24-én még egy amerikai gépet lelőttem.

Vadászrepülők körében a „rangot” a lelőtt gépek száma adja. Ön hol állt a sorban?

Kilenc ellenséges gépet szedtem le, ebből hat lelovását visszaigazolták.

Mikortól sejtette, hogy Japán elveszti a háborút?

A midway-i csatavesztés után Ónisi altengernagy megalapította a Kamikaze öngyilkos alakulatot. Attól kezdve csak a becsületért harcoltunk, hogy ne kelljen feltétel nélkül kapitulálnunk. Mi, japánok az ilyesmire nem szoktunk hozzá... 1945. augusztus 9-én az epicentrumtól 30 kilométerre végignéztem a Nagaszakira ledobott atombomba robbanását. Tudtam, hogy mindennek vége, a kapitulációhoz semmi feltételt nem szabhatunk...

Hogyan alakult sorsa a háború után?

A légierő kötelékében helyezkedtem el, egészen a nyugdíjazásomig.

(Arcán kisimulnak a ráncok, újra megjelenik a csibészes mosoly, mint ha ma is 23 éves volna...)

Hajh, az idő nem áll meg! 82. évemben járok, hajh, a fiatalág...!

Epilógus:

Muranaka Kazuo zászlós élete utolsó két évében fizika-
ilag legyengült, már az évente megrendezett pilóta-
veterántalálkozón sem jelent meg. 2006-ban, életének 87.
évében végleg elszenderült.

Váratlanul érte-e a támadás az amerikaiakat?

A léghárításuk annál gyorsabban reagált! A háború után kiderült, hogy megfejtették vezérkarunk távirati kódját, és vártak bennünket. A modernebb repülőgépek anyahajóikat az éj leple alatt kifuttatták, az otthagytott hadianyagot és legénységet pedig feláldozták, nehogy gyanút fogjunk.

Hogyan vélekedett a daihon-ei (vezérkar – a szerk.) a történetekről?

Vezérkarunk teljes győzelemnek tartotta a támadást. Az ellenség 450 gépet vesztett lent, és tizennégyet a levegőben, mi összesen huszonkilencet. Mégis úgy éreztem, előre iszunk a medve bőrére. Amerika nagy ország.

us 17-én. Táviratkódunk ismeretében az amerikaiak csapdába csalták a japán flottát. Az amerikai gépek megtámadták a Hirjút is, repülőgép-anyahajókat. Az elsők között emelkedtem a levegőbe, és társaimmal azonnal vadászgépek zártóüzébe kerültem. A légtér dugig volt a hajók körül, hat szemmel se mérhetők volna fel másodpercenként, ki repül mögöttünk, mellettünk, felettünk. Légi harcban gyakran kialakulnak küzdőpárok, de itt szinte mindenki tüzelt mindenkire. Három amerikai gépet szitává lőttem. A harmadik lelovása után az én gépemet is találat érte, és sebesülten kényszerleszállást hajtottam végre. Látja, azóta is szinte béna a lábam. A csatát elvesztettük, de a Hirjút, megmentettük. Ezt követően elkeseredett harcokban egyenként elveszítettük szerzett területeinket. Gyógyulásom

Sajtónyelvőr

Filozofáló fruskák, gátlástalan úriemberek

A funkció nélküli túlzások, a brutális, a fantasztikus, a horrorisztikus, továbbá az egyre több személyre alkalmazott sztár, királynő, legendás és hasonló szemléletes, de öncélúan nagyzó szavak, kifejezések egész légióját vonultatja fel a média; gyakori a nyelvi fennhéjzás, nagyképekűsködés.

Sajátos jelentésre tett szert a *filozófia* szó az üzleti élet nyelvében: 'működési elvek, törekvések, módszerek összessége'; például: „Cégünk filozófiája: kiváló minőségű terméket adni elérhető áron.” A „jót kínálni kedvező áron” típusú, gyakori szlogen mellett egy-egy vállalat, üzlet „filozófiája”-ként többek között ilyen célokat, törekvéseket olvashatunk a (reklám)médiában: tisztelet az emberek és a természet iránt, emberközpontúság, az életminőség javítása, eddig példátlan, új innovatív termékek megalkotása stb. Csakhogy ez egyik sem a vállalat, a cég, az üzlet filozófiája, hanem hivatása, küldetése, irányvonala, működési, üzletpolitikai alapelve, vezérelve, törekvése, célja, stratégiája, módszere stb. S – mint a divatszavak szoktak – terjed ez is. Újabb példák az autósportban találkozunk vele: a rangidős versenyző „kitart a csapat filozófiája mellett: »Amikor elértünk ehhez a szezonhoz, hogy egy olyan autót akartunk építeni, mely erős lesz az egész év folyamán, és ezért végeztünk el annyi változtatást az autó kinézetét illetően.«”

Hódít a 'nézetek, törekvések' jelentés személyekre vonatkoztatása is. Hangzatos, egyszersmind multságos túlzások a sajtóból: X. Y. „17 éves lány, filozófiája: légy mindig mindenben őszinte”; egy úgynevezett celeb „filozófiája: a főiskolásokra ráfér az egészséges étel”. Nietzsche, Heidegger, Gadamer, ha élne, bizonyára a sárga irigység emésztene amiatt, hogy e világrengető gondolatok nem nekik jutottak eszükbe... Az említett lánynak életmóttója, jelmondata, a szóban forgó celebnak véleménye, vélekedése van.

„Annyit tudni kell erről az úriemberről, hogy...” – hangzott a rádióban. Semlegesen, nem dicséretben szóltak az illetőről, tehát feleslegesen használták az *úriember* szót. Ez esetben a tárgyilagos megjelölés a precíz: a *fiúról* (férfiról), úrról. Azt írja a média: „Az *úriember* a város egyik szállodájában lopott egy laptopot”; „Ez az *úriember* abszolút hatalmat kívánt gyakorolni, így ellentmondást nem tűrve megkövetelte, minden döntés az ő jóváhagyásától függjön.” Ők aztán „úriemberek” a javából!... (Noha lehet, illetve van ennek a szónak – főleg a szóbeliségben, hangsúllyal is jelölve – pejoratív mellékzete, szótévesztésnek minősül – különösen írásban –, ha lekicsinylő értelemben használjuk.) Angol nyelvű barátunkkal miképp értetnénk meg, hogy *gentlemannek* nevezünk egy gátlástalan személyt, *gazembert*? A zabolátlan mellékneveknek is divatját éli a sajtó. Ezek olykor már félreérthetőek: „Elégé érdekes személyiség, furcsaságai ellenére viszont *hibetelenül okos*.” Tehát buta? Továbbá: „Ez a lány *iszonyúan szép*, nagyon csinos és tökéletes az alakja!” Vagy *iszonyú*, vagy *szép*? Ha utóbbi, akkor például *feltűnően szép*. Vagy: *gyönyörű*. Hasonló példa a sajtóban: „*Borzasztóan szép* imaginárius szimfónia!” A *borzasztóan szép* pedig – a kifejezni szándékozott tartalom miatt – legyen *szérfőlött* szép, s így még aliterál is!

Mint az újság írja, a politikus „*úgy fogalmazott*: fontos az önálló intézményrendszer megteremtése”; „A cégvezető *úgy fogalmazott*: »sürgős szükség van támogatásra”; „A tábornok *úgy fogalmazott*: összel vissza kell térni a témára”. Hangos fejbólintással, elismerően nyugtazzuk: valóban különleges fogalmazási készség kell egy-egy ilyen közlés megszületéséhez... Kevésbé modoros, ha a *fogalmazott* helyett a fentebbi és hasonló esetekben ezt írjuk: *arna hívta fel a figyelmet, annak a véleményének adott hangot, azt mondta, közölte, megítélése szerint, kijelentette*.

Szívesebben használnám más szöveggösszefüggésben a *fogalmaz* szót. Íme! Szabó Dezső *úgy fogalmazott*: „Maga a magyar nyelv: fiatal alkotó erejével, a magyar mondat végtelen változási lehetőségével, mellyel ösztönös gyorsasággal követheti a lélek legritkosabb mozdulatait, képzésének kimeríthetetlen színeivel, minden ritmusra alkalmas hajlékonyságával stb., stb.: maga ez a nyelv az életnek, az egészségnek, az alkotó erőnek, a minden emberi rezgésre visszhangzó emberségnek oly hatalmas bizonyítványa, hogy egyáltalán nincs okunk megriasztott kutyaként a kis nemzet lekuporító elnevezése alá bújni.”

Arany Lajos

A cikk teljes terjedelmében a Szókimondó c. hajdúszoboszlói kulturális folyóirat 2013. augusztusi számában jelent meg.

STÁDIUM

Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:

Pozsgay Imre

KIADJA:

Editio Librorum Kft., Százhalombatta

FELELŐS KIADÓ:

az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Fazekas István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Arany Lajos (anyanyelvi lektor)
Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)
Szabó István (weboldal szerkesztő)
Terjeszti a Lapker Zrt.

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

egész évre 2600 Ft

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

2440 Százhalombatta, Kodály stny. 26.

Telefon-fax: 06/23-354-447

Honlap: www.stadiumlap.hu

ISSN 2063-5389

Ára: 300 Ft

